

VERKSAMHETSÅRET

1966

INDUSTRIENS
UTREDNING SINSTITUT
STOCKHOLM

är en fristående vetenskaplig forskningsinstitution grundad 1939 av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund.

Syfte

Att bedriva forskning rörande ekonomiska och sociala förhållanden av betydelse för den industriella utvecklingen.

Verksamhet

Huvuddelen av arbetet inom institutet ägnas åt långsiktiga forskningsuppgifter. Man siktar härvid till ett studium av de grundläggande sammanhangen inom näringslivet och särskilt till att belysa de frågor som hör samman med strukturella och institutionella förändringar. Forskningsresultaten publiceras i institutets skriftserier.

Vid sidan om det långsiktiga forskningsarbetet utför institutet smärre utredningar rörande speciella problem samt ger viss service åt industriföretag, organisationer, statliga myndigheter etc.

Styrelse

Tekn. dr Marcus Wallenberg,
ordförande
Direktör Sven Dahlberg
Direktör Ingmar Eidem
Direktör Curt-Steffan Giesecke
Direktör Trygve Holm
Direktör Nils Holmström

Direktör Christer Höglund
Direktör Axel Iveroth
Ekon. dr Lars Nabseth
Fil. dr Sven Schwartz
Bruksdisponent Sverre Sohlman
Direktör Erland Waldenström
Herr Lars Wirström

Personal (febr. 1967)

Chef: Ekon. dr Lars Nabseth
Sakkunnig: Professor Ragnar Bentzel
Sekreterare: Civ.ekon. Lars Wohlin
Kamrer: Fru Ruth Wiklund-Ellerstad

Övrig ordinarie personal samt med särskilda utredningar sysselsatta:

fru Kate von Arnold
pol. mag. Villy Bergström
ekon. stud. Lars Borgnäs
ekon. lic. John Ekström
pol. mag. Gunnar Eliasson
dipl. ekon. Gustav Endrédi
fil. kand. Göran Eriksson
fru Marianne Frisell
fröken Britt-Louise Grape
laborator Odd Gulbrandsen
fil. kand. Per Gullström
fil. kand. Bernt Johansson
fil. lic. Lars Kritz
professor Assar Lindbeck
fil. kand. Lars Lundberg

ing. Svante Lundberg
pol. mag. Torsten Löfgren
professor Leif Mutén
fru Alice Nilson
fru Wera Nyrén
fil. kand. Bertil Olsson
civ.ekon. Bengt Rydén
fil. kand. Branko Salaj
lic. oecon. John Skår
fil. kand. Åke Sundström (tjänstledig)
docent Gunnar Törnqvist
fru Gunni Westerberg
fru Brita Wing
fil. dr Yngve Åberg

Adress:

Industriens Utredningsinstitut
Artillerigatan 34, Stockholm Ö
Tel. 08/63 50 20

Verksamhetsåret 1966

Förord

Under fjolåret var institutets verksamhet i hög grad inriktad på att slutföra de undersökningar som hade direkt anknytning till långtidsutredningen. Den studie med titeln »Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-80» som publicerades under året, var sålunda en utvidgning och fördjupning av den analys rörande industrins framtidsutsikter som ingick i långtidsutredningen. Detta gällde också i fråga om undersökningarna av järn- och stålindustrin samt den petrokemiska industrin. I denna serie ingår också en pågående undersökning om skogsindustrins expansionsmöjligheter. Under året påbörjades vidare en utredning rörande fusionerna i svensk industri. Denna verksamhet, som rönt allt större uppmärksamhet i den offentliga debatten, har under senare år fått ökad omfattning inom industrin och vi har därför ansett det angeläget att närmare utreda detta problem.

Inom institutet har vi sedan länge ansett det vara betydelsefullt att kartlägga och analysera industrins finansieringsförhållanden. Under året har sålunda en studie rörande industrins finansiering under åren 1955-62 publicerats. Denna utgjorde i flera avseenden en uppföljning av motsvarande undersökning av 1950-talets första hälft. Under innevarande år kommer en utredning om de finansiella förhållandenas inverkan på företagens kortsiktiga investeringsbeteende att ges ut.

Inom den forskningssektor som berör den privata konsumtionsutvecklingen i vårt land slutfördes under året flera undersökningar, som beräknas kunna publiceras under första halvåret 1967. Detta gäller sålunda för en studie rörande televisionens introduktion i vårt land samt för utredningar rörande resekonsumtionen och den textila konsumtionen.

Som framgår av föreliggande verksamhetsberättelse bedriver vi inom

institutet forskning inom ett brett fält. Det är vår förhoppning, att de resultat som framkommer skall vara till gagn både för statsmakternas samhällsekonomiska överväganden och för de enskilda företagens planering.

Stockholm i februari 1967

Mr. Haurberg

Innehåll

UTGIVNA PUPLIKATIONER

Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980	7
Utvecklingstendenser för svensk stålindustri	10
Petrokemiska utvecklingslinjer	12
Industrins finansiering 1955-1962	13
Modell och observationer	17
Jordbrukspolitiken mål och medel	17
Godstransportutvecklingen i Storbritannien	20

FORSKNINGSPROJEKT UNDER ARBETE

Resekonsumtionen	23
Beklädnadskonsumtionen	26
TV-ägandets utveckling i Sverige 1956-1965	28
Bostäder och boendeförhållanden i Sverige 1945-1960	31
Bostadsefterfrågans bestämningsfaktorer	32
Ekonomisk tillväxt i Sverige	34
Skogsindustrins strukturproblem och expansionsmöjligheter	37
Jordbruksnäringens ekonomi	39
Svensk distributionsutveckling	42
Godstransporternas framtida utveckling	43
Frånvaron från arbetet	46
Finansiella bestämningsfaktorer till företagens kortsiktiga investeringsbeteende	47
Företagsbeskattningen	50
Företagssamgåenden inom industrin	51
Bostadsbyggandets prisutveckling	51

ÖVRIG VERKSAMHET

Det ekonomiska läget	53
Industriell månadsstatistik	53
Övrigt	53

Diagram

1. Priser på stångstål åren 1959-1965	11
2. Antalet företag i olika branscher och i hela undersökningspopulationen procentuellt fördelade efter sparandefinansieringens storlek. 1955-1962 som en åttaårsperiod	14
3. Utvecklingen av arbetskraft och antal företag i jordbruket åren 1937-1965	18
4. Godstransportarbetets utveckling i Storbritannien för olika transportmedel åren 1952-1965	21
5. Personbilsbestånd, nyregistreringar och skrotningar i Sverige 1949-1965	24
6. Personbilstäthet och konsumtion per capita i olika länder år 1963	25
7. Introduktionsförloppet för TV i olika sändarområden	29
8. Andelen trångbodda hushåll i hela landet 1945 och 1960 med hänsyn till hushållens barnantal	32
9. Transportarbetet inom godssektorn 1952-1964	44
10. Genomsnittlig frånvarofrekvens bland industriarbetare under januari-maj och september-december 1948-1965	47
11. Investeringsplaner och utfall (exkl. underhåll) för maskin- och byggnadsinvesteringar 1950-1963. Hela industrin	49

Tabeller

1. Industrins produktionsutveckling 1950-1970	9
2. Genomsnittlig sparandefinansiering av investeringarna 1955-1962 för 759 industriföretag	16
3. Utvecklingen av produktionen per sysselsatt inom olika näringsgrenar 1871-1965. Årlig procentuell ökning	36
4. Jordbrukarnas familjeinkomster i medeltal 1960-1964	40
5. Prissänkningars effekt på den reala inkomstutvecklingen i olika jordbruksföretag (efter avdrag av ersättning till lejd arbetskraft). Ett räkneexempel (procentuell förändring per år)	41

Utgivna publikationer

FRAMTIDSPERSPEKTIV FÖR SVENSK INDUSTRI 1965-1980

Den undersökning rörande utvecklingstendenserna inom svensk industri, som institutet åtog sig på uppdrag av 1965 års långtidsutredning, har under året slutförts. Resultaten av undersökningen har publicerats i boken »*Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980*», författad av institutets förre chef, professor Ragnar Bentzel, under medverkan av fil. kand. Jan Beckeman.

Boken inleds med en presentation av bakgrundsmaterialet för bedömningen av den framtida utvecklingen. Till att börja med redogörs sålunda för resultaten av en enkätundersökning riktad till de större industriföretagen beträffande deras planer fram t. o. m. 1970. Därefter följer en diskussion av de allmänna förutsättningarna för en framtida industriell expansion i vårt land. Bakgrundsmaterialet kompletteras med en internationell jämförelse, som bl. a. innehåller en redogörelse för några utländska prognoser över industrins utveckling.

Diskussionen av den svenska industrins expansionsmöjligheter har som utgångspunkt det här nämnda materialet. När det gäller utvecklingen fram t. o. m. 1970 har diskussionen knutits till frågan vilka möjligheter företagen har att förverkliga de angivna planerna. Analysen av utvecklingen under 1970-talet utgår från frågan om det är troligt att 1960-talets trender fortsätter även under det följande decenniet. Vid de resonemang som förs behandlas industrin dels som helhet, dels uppdelad i sina huvudbranscher. Varje avsnitt inleds med en kort redogörelse för den historiska bakgrunden.

Utvecklingen fram t. o. m. 1970

Kommer företagen att förverkliga de planer för 1970 som redovisats?
Finns det förutsättningar att avsätta den planerade produktionen och kommer man att kunna dra åt sig de erforderliga produktionsresurserna?

För industrin som helhet innebär planerna, att man under 1960-talets senare hälft skall öka produktionen med ca 7 procent per år, dvs. i ungefär samma takt som under decenniets första hälft. En analys av avsättningsmöjligheterna i Sverige och utomlands pekar emellertid på att avsättningen för industrins produkter knappast kommer att kunna öka med mer än $5\frac{1}{2}$, högst 6 procent per år. Ett förverkligande av produktionsplanerna förefaller sålunda föga sannolikt från efterfrågesidan sett.

Resultatet blir ungefär detsamma om man bedömer planerna från utbudssidan, dvs. undersöker industrins möjligheter att dra åt sig arbetskraft och kapital i den utsträckning som erfordras för den planerade produktionen. Situationen på såväl arbetsmarknaden som kapitalmarknaden talar för att den övre gränsen för den årliga produktionsökningen inte kommer att kunna ligga högre än ca 5 à 6 procent.

Utvecklingen under 1970-talet

För industrin som helhet kommer tillgången på arbetskraft, räknad i antal arbetstimmar, med all sannolikhet att minska under 1970-talet. Det förefaller rimligt att anta att minskningen blir omkring 5 procent räknat på hela tioårsperioden. Kan industrin i en sådan situation öka produktionen med 5 à $5\frac{1}{2}$ procent per år, dvs. i den takt som beräknats för 1960-talets senare hälft? Svaret är bl. a. beroende på vilket antagande man gör om investeringsverksamhetens omfattning. Konkurrensen om samhällsekonomin totala investeringsutrymme kommer sannolikt att bli hård även under 1970-talet och det är inte troligt att industrins andel av detta utrymme kommer att öka särskilt mycket. Gjorda kalkyler pekar på att en ökning av industriinvesteringarna med i genomsnitt 5 à 6 procent per år torde vara det mesta man kan räkna med. Under sådana omständigheter och under rimliga antaganden om den fortsatta tekniska utvecklingen är det inte troligt att produktionen kan stiga med mer än ca 5 procent per år. Avsättningsutrymmet för industriprodukter har likaledes beräknats växa med i genomsnitt 5 procent per år.

Tabell 1. Industrins produktionsutveckling 1950-1970

Bransch	Årlig procentuell ökning			
	1950-1960	1960-1965	1965-1970	
			Företagens planer	IUI:s kalkyl
Gruvindustri	4,9	7,1	4	4
Järn- och metallverk	8,1	9,8	8	7
Verkstadsindustri (exkl. varv)	6,5	8,6	8	6
Varv	3,7	4,6	1	0
Jord- och stenindustri	4,1	8,8	6	6
Träindustri	1,5	6,5	5	5
Massa-, pappers- och wallboardindustri	5,8	5,2	7	7
Pappersvaru- och grafisk industri	2,9	7,2	6	5
Livsmedelsindustri (inkl. dryckesvaru- och tobaksindustri)	2,6	3,3	5	3
Textilindustri	1,3	2,2	6	2
Konfektionsindustri	0,7	4,9	6	
Sko- och läderindustri	0,1	1,3	6	
Gummivaruindustri	5,8	8,2	7	7
Kemisk industri	5,0	8,1	12	12
Hela industrin	4,6	7,0	7	5

Utredningen kommer alltså till den slutsatsen, att svensk industri under de närmaste 15 åren knappast kan expandera lika snabbt som under 1960-talets första hälft. Detta gäller industrin som helhet betraktad. För de olika branscherna varierar naturligtvis framtidsperspektiven. I tabell 1 redovisas institutets kalkyl för produktionsutvecklingen 1965-1970 i de 14 huvudbranscher som industrin uppdelats i. Som jämförelse redovisas också den historiska utvecklingen samt den produktionsökning som skulle äga rum, om företagens planer förverkligades.

De kalkyler som gjorts har närmast haft karaktären av maximalalternativ. Undersökningen har till stor del varit inriktad på de faktorer, som *begränsar* expansionsmöjligheterna. Någon prognos i ordets egentliga mening har inte utförts. Därtill har möjligheterna att göra förutsägelser om bl. a. den yttre ram, inom vilken industrin arbetar, varit alltför små. Till denna yttre ram hör exempelvis den ekonomiska tillväxten inom övriga delar av svenskt näringsliv, den ekonomiska till-

växten i andra länder, den tekniska utvecklingen, den ekonomiska politikens utformning i vårt land, den handelspolitiska utvecklingen i världen och kommande förändringar i vårt lands internationella konkurrenskraft. Dessa förhållanden diskuteras i boken, men osäkerheten i bedömningarna blir med nödvändighet betydande.

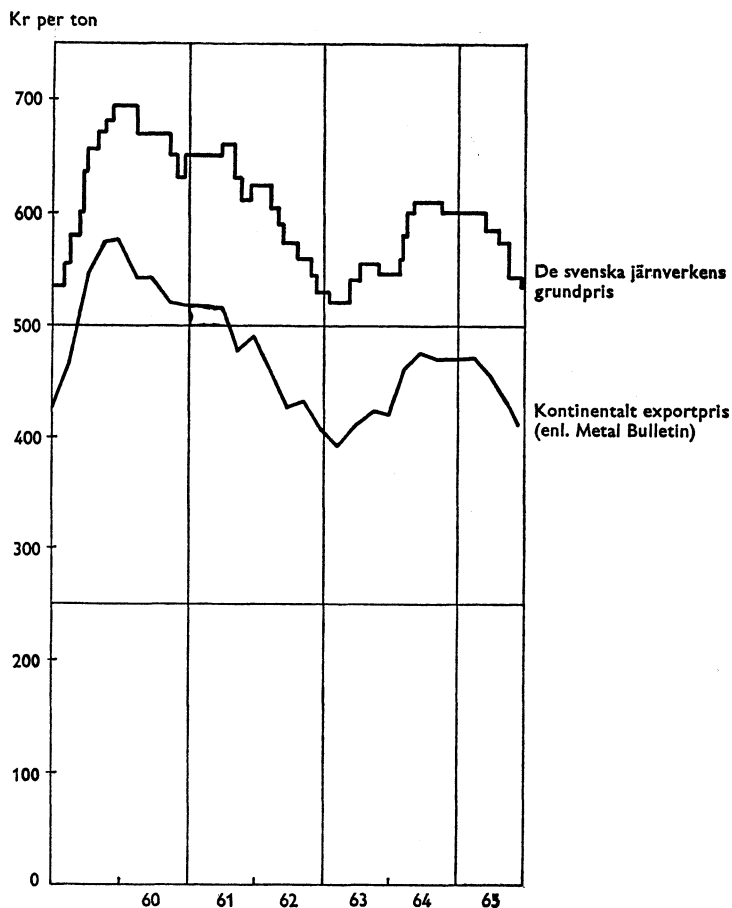
UTVECKLINGSTENDENSER FÖR SVENSK STÅLINDUSTRI

Stålindustrin är en av de branscher som under den senaste tiden har fått känna på en allt hårdare internationell konkurrens, framför allt i form av en sjunkande prisnivå, vilken allvarligt påverkat lönsamheten. Eftersom priset inträffat under en god avsättningskonjunktur, kan det vara skäl att undersöka, om svårigheterna kan beräknas vara av konjunkturell art och alltså övergående, eller om de är av mer varaktig karaktär. Kommer med andra ord den svenska stålindustrin att kunna fortsätta att utvecklas i samma snabba takt som hittills under efterkrigsperioden? Kommer den över huvud taget att överleva? För långtidsutredningen var detta väsentliga frågor att få besvarade. Stålindustrin var därför en av de branscher som blev föremål för en speciell utredning inom ramen för institutets allmänna engagemang i arbetet med långtidsutredningen.

»*Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*», författad av professor Erik Ruist, publicerades i maj och innehåller en analys av stålindustrins läge idag och dess framtidsutsikter. Av prognosen för den svenska stålförbrukningen framgår, att man under de närmaste 15 åren måste räkna med en långsammare ökning än den som kunnat observeras hittills under efterkrigsperioden och som har uppgått till drygt 5 procent om året. En orsak härtill är att konkurrensen från lättmetaller och plaster i framtiden kommer att göra sig mera gällande än hittills, en annan och viktigare är att högvärdiga stål ersätter lågvärdiga, varigenom konstruktionerna kan göras smäckrare och stålåtgången bli mindre. I ton räknat förutses stålförbrukningen fram till 1980 komma att öka med drygt 3 procent per år, i värde med knappt 4 procent per år.

I vilken mån den svenska stålindustrins avsättning på hemmamarknaden kommer att öka snabbare eller långsammare än den totala för-

Diagram 1. Priser på stångstål 1959-1965

De svenska hemmamarknadspriserna utvecklar sig parallellt med världsmarknadspriserna, här avspeglade i det kontinentala exportpriset.

brukningen beror på dess konkurrenskraft. F. n. svarar importen för en tredjedel av förbrukningen och om svensk stålindustri inte kan prismässigt konkurrera, kommer andelen att öka. En genomgång av hur världsmarknadspriserna och därmed de svenska importpriserna bestäms visar, att några nämnvärda prisstegringar inte kan förväntas under de närmaste åren. Den nuvarande överkapaciteten kommer troligen att bestå åtskilliga år ännu. Världsmarknadspriset kommer där-

för liksom nu att bestämmas av priset för de marginella kvantiteter som avsätts på export av stora järnverk i Europa, vilka med alla medel försöker höja sitt kapacitetsutnyttjande. Kostnadsjämförelser visar att produktionskostnaderna i svenska verk knappast är högre än i utländska av samma storlek, men att stordriftsfördelarna inom stålbranschen är avsevärda, varför många av de största verken på kontinenten och i Storbritannien torde ha en förmånligare kostnadsbild än de svenska. Om därtill världsmarknadspriserna sjunker ner till de rörliga kostnaderna hos effektiva kontinentala verk, kan de svenska verken knappast få alla sina kostnader täckta trots befintligt tull- och fraktskydd. Stor risk föreligger därför att importandelen kommer att stiga.

För åtminstone vissa typer av specialstål är situationen något ljusare än för det enklare handelsstålet. Genom ett visst tekniskt försprång kan de svenska producenterna i många fall erbjuda bättre kvaliteter än konkurrenterna. Genom specialisering på vissa produkttyper kan de på dessa områden också ge god service åt kunderna. För att bibehålla sitt försprång krävs emellertid att stålföretagen satsar på forskning och produktutveckling.

Även för handelsstålsproducenterna torde en specialisering komma att bli nödvändig. Utredningen kommer till den slutsatsen, att om en sådan specialisering kommer till stånd och om inte den nuvarande stålkrisen i världen för med sig en ökad grad av protektionism, bör svensk stålindustri även i framtiden kunna uppvisa en sådan lönsamhet, att den kan attrahera kapital och därmed fortsätta att expandera. Det är emellertid orealistiskt att fram till 1980 räkna med en starkare produktionsökning än 5 procent per år.

PETROKEMISKA UTVECKLINGSLINJER

Det viktigaste avsättningsområdet för petrokemiska produkter är tillverkningen av plaster, däri inräknat bl. a. syntetiskt gummi och syntetiska fibrer. Så sent som i början av 1960-talet var Sveriges petrokemiska industri av ringa omfattning. Sedan 1963, då en sådan industri startades i stor skala i Stenungsund, har emellertid utvecklingen på detta

område gått mycket snabbt framåt; bl. a. skall verksamheten i Stenungsund mångdubblas.

I den år 1955 av IUI utgivna boken »Kemisk industri» ingick bl. a. en analys av den petrokemiska industrin, men denna analys hölls på ett allmänt plan och gick inte närmare in på branschens produkter. För att ge ökad kunskap på detta område har förre chefen för Kemi-kontoret, fil. dr Peter Fitger, skrivit den under året publicerade skriften »Petrokemiska utvecklingslinjer». Författaren belyser i sitt arbete viktigare drag i branschens utveckling, ger en översikt över de olika produkterna, deras framställning och användningsområden samt skisserar det troliga framtidsperspektivet för vårt lands petrokemiska industri.

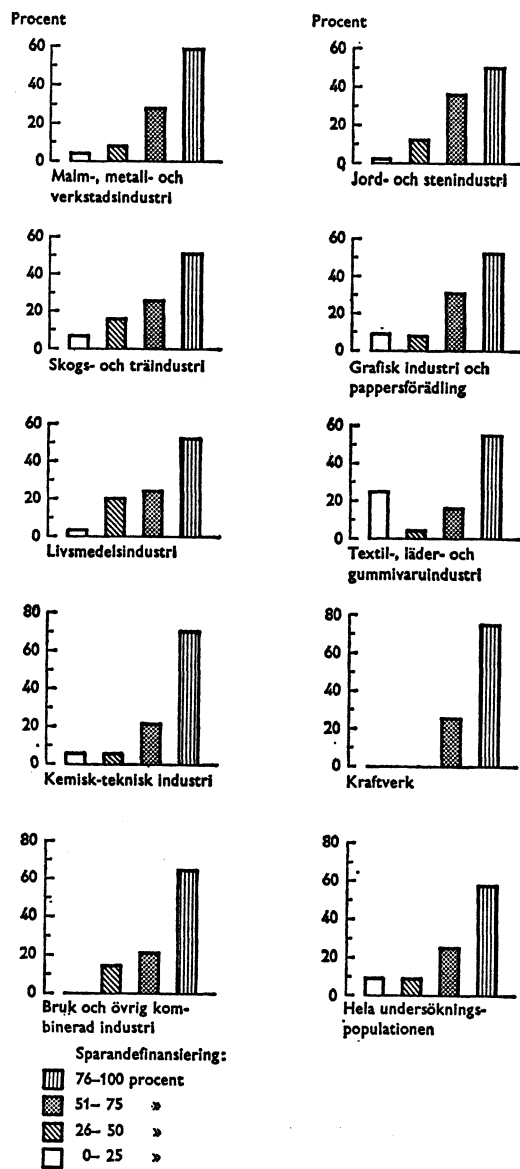
INDUSTRINS FINANSIERING 1955-1962

Problem med anknytning till företagens kapitalanskaffning har länge varit föremål för forskning inom institutet. Bl. a. undersökte professor Erik Dahmén i slutet av 1950-talet finansieringsförhållandena för drygt 400 industriföretag under åren 1950-1955. Det framgick därvid, att företagen i stor utsträckning hade självfinansierat sina investeringar under 1950-talets första hälft.

De totala industriinvesteringarna stagnerade under åren 1962, 1963 och 1964. Till en del torde detta ha sammanhängt med den försämring av det genomsnittliga vinstläget inom industrin, som inträdde i början av 1960-talet. ATP-systemets införande minskade också företagens möjligheter att finansiera investeringar med avsättningar till egna pensionsfonder. Detta gav näring åt antagandena att industrins investeringsverksamhet hämmades på grund av finansieringssvårigheter — både interna och externa.

Mot denna bakgrund påbörjades för ett par år sedan inom institutet en ny undersökning av ett urval industriföretags finansieringsförhållanden. Resultaten publicerades under året i boken »Industrins finansiering 1955-62», författad av civilekonom Bengt-Göran Löwenthal. Avsikten med arbetet har varit bl. a. att söka klarlägga hur företagens självfinansiering av investeringar i fast realkapital (varmed i undersökningen avses fastigheter, maskiner, inventarier m. m. — däremot ej

Diagram 2. Antalet företag i olika branscher och i hela undersökningspopulationen procentuellt fördelade efter sparandefinansieringens storlek, 1955-1962 som en åttaårsperiod

lager, aktier o. d.) har utvecklats under senare år. Dessutom har studerats sambanden mellan å ena sidan företagens finansiering, och å den andra företagens branschtillhörighet, expansionstakt och storlek.

Undersökningen avser tidsperioden 1955-1962. Som källmaterial användes dels företagens officiella årsredovisningar, dels primärmaterial till statistiska centralbyråns s. k. vinststatistik. Från vinststatistiken erhöles en urvalsram på 759 industriföretag i aktiebolagsform. Av dessa 759 företag studerades ett slumpmässigt urval på 315 företag. De uppgifter, som insamlades för de 315 företagen, räknades därefter upp till undersökningspopulationens nivå.

Av undersökningen framgår, att företagens avsättningar till egna pensionsstiftelser minskade kraftigt under 1950-talets sista och 1960-talets första år som en följd av ATP:s införande. Detta kom att spela en stor roll för industrins finansieringsförhållanden. Industrins avsättningar till egna pensions- och personalstiftelser låg på sin högsta nivå 1958 och utgjorde då 12 procent av dess totala anskaffning av kapital. Under åren 1960, 1961 och 1962 utgjorde dessa avsättningar endast 1 procent av industrins kapitalanskaffning. I stället täckte industrin under dessa år en ökande del av sitt kapitalbehov med externa medel, dvs. genom olika former av upplåning samt nyemissioner av aktier. De externa medlens andel av industrins totala anskaffning av kapital steg härigenom från 20 procent år 1958 till 34 procent 1961. Vidare blev företagen tvungna att ta i anspråk en betydande del av sina likvida medel, dvs. kassa-, bank- och postgiromedel. Som ett mått på industrins försämrade likviditet under 1960-talets första år kan anges att relationen mellan företagens likvida medel och deras omsättning sjönk från 12 procent 1959 till 7 procent 1962.

För att undersöka om finansieringsförhållandena varit annorlunda för vissa företag än för andra delades företagen upp i storleksgrupper, expansionsgrupper och branscher. En uppdelning på storleksgrupper visar att mindre företag — varmed här avses företag med mindre än 200 sysselsatta — var mer beroende av externa medel än större företag, dvs. sådana med lägst 200 sysselsatta. Trots detta var aktie- och obligationsemissioner betydligt vanligare i de större företagen än i de mindre.

Tabell 2. Genomsnittlig sparandefinansiering av investeringarna 1955-1962 för 759 industriföretag

Bransch	Andel av investeringarna som kunnat finansieras med eget sparande under perioden, procent
Malm-, metall- och verkstadsindustri	74
Jord- och stenindustri	71
Skogs- och träindustri	68
Grafisk industri och pappersförädling	61
Livsmedelsindustri	74
Textil-, läder- och gummivaruindustri	64
Kemisk-teknisk industri	72
Kraftverk	76
Bruk och övrig kombinerad industri	77
Samtliga branscher	73

Anm.: Med sparande avses summan av redovisad vinst — minus avsättning till utdelning — avskrivningar, avsättningar till egna fonder, halva avsättningen till investeringsfond och halva förändringen i varulagerreserven.

Med investeringar avses bruttoinvesteringar i fastigheter, maskiner och inventarier.

I företag som expanderat snabbt ökade både sparande och externa medel hastigare än i företag med långsam expansionstakt. De förra företagen var betydligt mer beroende av externa medel än de senare. Detta förklaras delvis av att de snabbt expanderande företagen förutom sin investeringsverksamhet i byggnader, maskiner m. m. även hade en avsevärt mer omfattande uppbyggnad av sina omsättningstillgångar, dvs. lager, likvida medel och finansiella tillgångar, än de långsamt expanderande företagen.

Som framgår av tabell 2 skilde sig de olika branscherna inte så mycket från varandra beträffande den genomsnittliga självfinansieringsgraden under perioden. Spridningen mellan företagen inom respektive bransch var däremot stor. Av diagram 2 kan bl. a. utläsas att en fjärdedel av företagen inom textil-, läder- och gummivaruindustrin inte ens kunde självfinansiera 25 procent av sina investeringar, medan samtliga företag inom exempelvis bruksindustrin uppnådde denna självfinansieringsgrad.

MODELL OCH OBSERVATIONER

Institutets fortsatta studier av den svenska input-output-modellen för 1957 har under året publicerats under titeln »*Modell och observationer. En studie av empirisk anknytning och aggregation för en linjär produktionsmodell*». Författaren, fil. dr Bengt Höglund, framlade den 7 maj 1966 studien som en akademisk avhandling vid Lunds universitet.

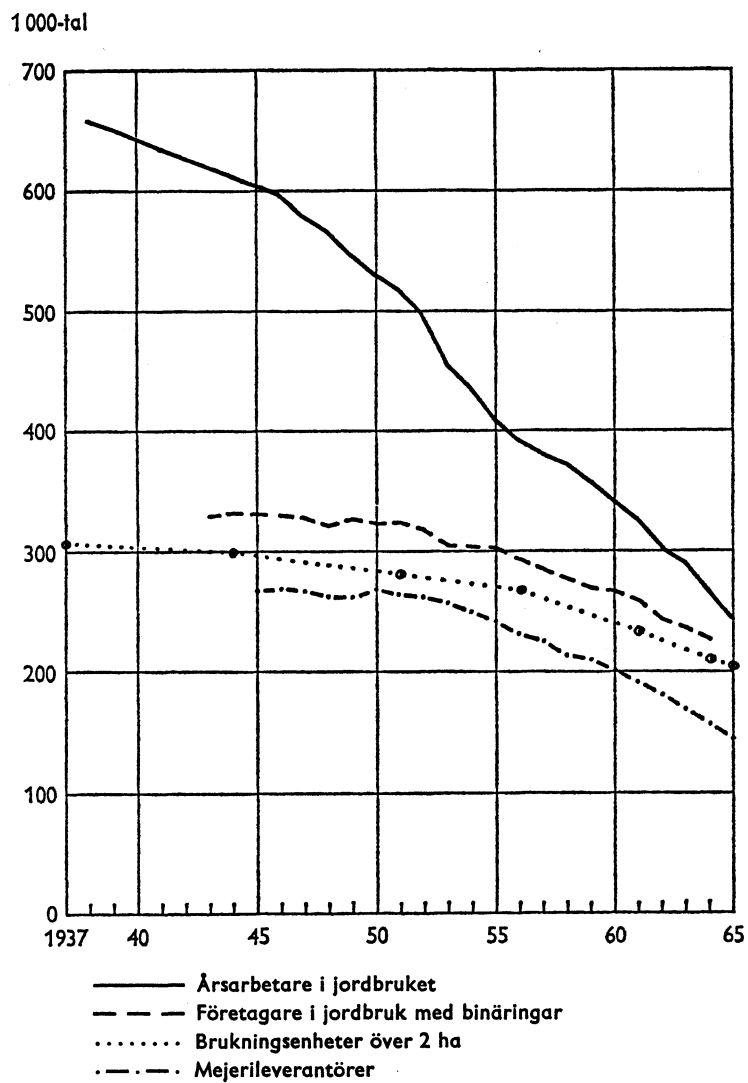
Studien behandlar de aggregationsproblem som uppstår då en given teoretisk produktionsmodell konfronteras med empiriska observationer och innehåller bl. a. beräkningar rörande effekten av aggregationer utförda på den svenska input-output-modellen 1957. I sistnämnda modell är det svenska näringslivet uppdelat på 127 producerande sektorer. För många av de frågor som modellen är avsedd att besvara erfordras dock ej en så detaljerad uppdelning. Då mindre detaljerade modeller är lättare att hantera och billigare att utnyttja, har en komprimering av den ursprungliga modellen ansetts önskvärd. En sådan komprimering har utförts och de två mindre modeller som redovisas i undersökningen omfattar 33 respektive 13 producerande sektorer.

JORDBRUKSPOLITIKENS MÅL OCH MEDEL

I institutets undersökning om svenskt jordbruk och svensk jordbrukspolitik har under året publicerats en skrift benämnd »*Jordbrukspolitikens mål och medel*». Skriften är författad av laborator Odd Gulbrandsen och professor Assar Lindbeck. Huvudsyftet med skriften har varit att analysera innebörden av vissa centrala mål för jordbrukspolitiken mot bakgrunden av de ekonomiska förhållandena i jordbruket. Eftersom jordbruket är en näring, som i betydande omfattning erhåller statligt stöd, är den statliga jordbrukspolitiken och utformningen av stödet av stort allmänt intresse. Vidare har avflyttningen från jordbruket utgjort ett av de viktigaste arbetskraftstillskotten för andra näringsgrenar.

Enligt undersökningsresultaten är jordbrukets produktivitet endast ungefär hälften så hög som den inom andra näringsgrenar. Om man mäter produktiviteten i världsmarknadspriser, blir den endast en fjärde-

Diagram 3. Utvecklingen av arbetskraft och antal företag i jordbruket 1937-1965

Källor: Uppgifter ang. A och D: Jordbruksekonomiska meddelanden.

» » B: Skattetaxeringarna, SOS.

» » C 1937-61: Jordbruksräkningarna, SOS.

» » C 1964-65: Statistiska meddelanden: serie J.

del av övriga näringars. Av jordbrukets ca 4 miljarder stora bidrag till bruttonationalprodukten utgörs nämligen ungefär hälften av pristöd via gränsskyddet (utöver det gränsskydd som i genomsnitt gäller för övriga näringar). Dessutom utgår omkring 300 miljoner kronor i subventioner till jordbruket via statsbudgeten.

På grund av den i ekonomisk mening låga produktiviteten i jordbruket kan, särskilt på lång sikt, betydande samhällsekonomiska vinster göras genom att överföra produktionsfaktorer från jordbruket till andra näringar. En sådan överföring är också, som framgår av diagram 3, på gång, särskilt vad gäller arbetskraften som för närvarande minskar med ca 20 000 årsarbetare per år, vilket motsvarar 8 procent av den nuvarande arbetsinsatsen om ca 250 000 årsarbetare. Denna kraftiga avgång av arbetskraft har emellertid icke varit tillräcklig för att mera påtagligt utjämna skillnaderna i produktivitet mellan jordbruk och andra näringar. Anledningen härtill anförs vara dels att produktionen är så stor att man ännu tar i anspråk mark med ganska låg avkastningsförmåga, dels att företagsstrukturen är synnerligen ogynnsam i förhållande till den ekonomiskt optimala. Medelarealen i jordbruket är sålunda endast ca 16 ha och nötkreatursbesättningen i genomsnitt endast 7 kor, medan ett någorlunda effektivt företag behöver vara ungefär tio gånger så stort.

En central uppgift för jordbrukspolitiken är sålunda att medverka till en sådan krympning och omstrukturering av jordbruket att produktiviteten i denna näring närmar sig den inom övriga näringar. Om man vill upprätthålla en viss beredskap för livsmedelsförsörjning i händelse av en framtida avspärning kan emellertid krympningen av jordbruket icke bedrivas så långt som skulle vara fallet vid en anpassning till de rådande världsmarknadspriserna. I skriften görs en kalkyl över omfattningen av det jordbruk som, tillsammans med lager, skulle vara tillräckligt för att säkra livsmedelsförsörjningen i en sådan situation. Enligt denna kalkyl skulle produktionsvolymen kunna krympas med 25 à 30 procent i förhållande till den nuvarande. Vid en någorlunda effektiv företagsstruktur skulle den samhällsekonomiska kostnaden för jordbruket komma att uppgå till ungefär 1 miljard kronor per

år. Detta kan jämföras med den samhällsekonomiska kostnaden av att på lång sikt bevara jordbruket i nuvarande storlek och struktur, vilken är ca 4 miljarder kronor per år.

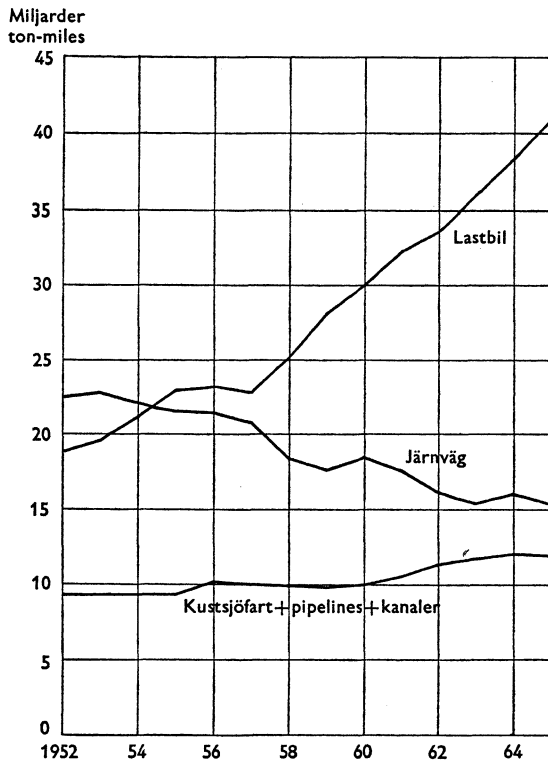
I skriften diskuteras olika medel, som lämpar sig för att styra det svenska jordbrukets utveckling i antydd riktning. Därvid behandlas prispolitiken mest utförligt, eftersom denna är det i särklass kraftfullaste jordbrukspolitiska medlet. Vidare diskuteras möjliga kombinationer av jordbrukspolitiska medel för att nå uppställda mål. Den allmänna slutsatsen är, att den mest effektiva medelskombinationen synes vara en viss realprissänkning på jordbruksprodukter kombinerad med rörlighetsstimulerande åtgärder, såsom arbetsmarknads- och kreditpolitiska insatser, samt, vad gäller den äldre jordbruksbefolkningen, socialpolitiska stödåtgärder.

GODSTRANSPORTUTVECKLINGEN I STORBRIANNIEN

Liksom i många andra länder har transportsystemet i Storbritannien under efterkrigstiden undergått en genomgripande omvandling. Från 1952 till 1965 ökade lastbilarnas transportarbete med 118 procent, medan järnvägarnas godstransporter minskade med 31 procent. Lastbilen har under senare år kommit att bli det viktigaste godstransportmedlet och svarar idag för 61 procent av det totala inrikes godstransportarbetet. Järnvägarnas andel uppgår till 23 procent och övriga transportmedels till 16 procent. Detta är uppgifter hämtade ur den under året utgivna skriften »*Godstransportutvecklingen i Storbritannien*», författad av fil. lic. Lars Kritz.

Arbetet ger en översikt över utvecklingstendenserna under efterkrigstiden och de transportproblem man står inför idag — problem som har många gemensamma drag med dem i vårt land. Relativt utförligt behandlas institutionella förhållanden och aktuella utredningar, alltifrån nationaliseringen av järnvägarna och fjärrtrafikåkerierna under senare hälften av 1940-talet fram till lord Beechings aktuella rationaliseringsplaner för järnvägarna. Vidare diskuteras framtidsutsikterna för lastbils- och järnvägstransporterna med utgångspunkt från de senast offentliggjorda prognoserna.

Diagram 4. Godstransportarbetets utveckling i Storbritannien för olika transportmedel 1952-1965

Källa: För åren 1952-62: Ministry of Transport, Statistical Paper No. 2: *Survey of Road Goods Transport 1962, Final Results, Part I*, H.M.S.O. 1964, Table V.

För åren 1963-65: British Railways Board, *Annual Report and Accounts*, 1964, 1965, Statistics 5-B. *The National Plan*, 1965, Table 12.1, Ministry of Transport, *Transport Policy*, H.M.S.O. 1966, s. 19.

British Railways har på olika sätt sökt vända den nedåtgående kurvan för godstransporterna och därigenom minska de kraftiga driftsunderskotten. En av de intressantaste nyheterna i det sammanhanget är införandet av en speciell typ av containertåg, s. k. *liner trains*. De nya containertågen, som väckt stor uppmärksamhet även i andra länder, består av permanent hopkopplade tågsätt, som transporterar containers över förhållandevis långa avstånd i snabb och tidtabellsbunden trafik. För dessa tåg inrättas särskilda terminaler, där godsbehållarna, som

vanligen lastar 20 ton, omlastas till eller från lastbilar. Systemet bygger på tanken att kombinera järnvägs- och lastbilstrafik på sådant sätt att båda transportmedlens fördelar bäst tas till vara och så att snabba »dörr-till-dörr-transporter» kan erbjudas. När systemet blir fullt utbyggt skall det bestå av ca 50 terminaler och ca 100 linjer.

Inom British Railways har man stora förväntningar på den framtida containertågstrafiken. Enligt gjorda marknadsundersökningar skulle det nya transportsystemet kunna dra till sig en betydande mängd av det gods som idag går med lastbil. Vidare skulle en stor del av det gods som nu går i reguljär järnvägstrafik kunna transporteras mer ekonomiskt med de nya containertågen. I den nya skriften från institutet ifrågasätts något prognosernas realism. På järnvägshåll räknar man nämligen med att kunna konkurrera framgångsrikt med lastbilarna även på så relativt korta avstånd som 100–250 km, vilket förefaller väl optimistiskt. En annan väsentlig del av moderniseringsprogrammet för järnvägarna är en kraftig minskning av antalet stationer och en nedskärning av linjenätets omfattning.

I de senaste prognoserna förutses en ökning av järnvägstransporterna komma till stånd. Enligt en av National Institute of Economic and Social Research publicerad prognos beräknas godstransportarbetet på järnväg öka med 2,7 procent per år från 1960/62 till 1975. Detta skulle innebära en markant avvikelse från trenden under de senaste tio åren, då järnvägarnas godstransporter minskade med 3 procent per år. Fram till år 1975 antas emellertid lastbilstransporterna öka ännu snabbare än järnvägstransporterna. Detta skulle medföra en fortsatt nedgång för järnvägarnas andel av det totala godstransportarbetet.

Forskningsprojekt under arbete

RESEKONSUMTIONEN

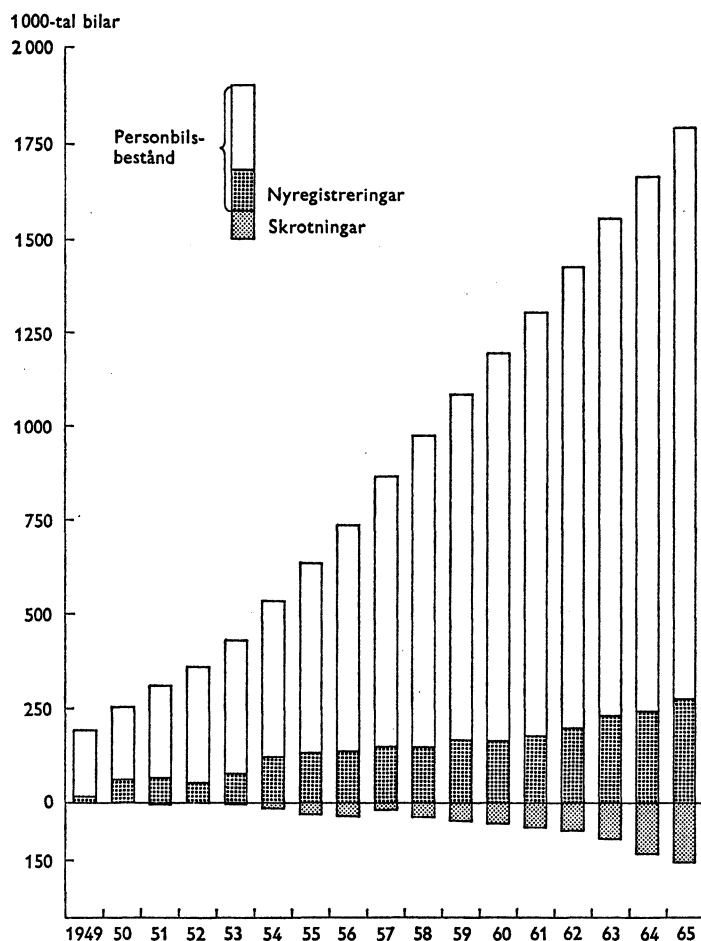
Syftet med denna studie är att analysera resekonsumtionens utveckling under åren 1950–1964, att studera utfallet av institutets tidigare prognoser på detta område samt att göra en prognos för konsumenternas reseutgifter år 1975.

Resekonsumtionen steg under perioden 1950–1964 starkast av konsumtionens alla huvudgrupper och utgjorde 1964 ca 14 procent av den totala privata konsumtionen. Resegruppen överträffas därmed endast av huvudgrupperna livsmedel och bostad. Totalt steg priserna för de varor och tjänster som ingår i resegruppen under denna period med 58 procent eller något långsammare än den allmänna prisnivån. Den mest påtagliga tendensen i fråga om resekonsumtionen har varit privatbilismens expansion. Det totala transportarbetet i fråga om personer steg under perioden 1950–1964 från 18 till 62 miljarder personkilometer. Denna ökning hänförde sig praktiskt taget helt till användningen av egna fordon.

Personbilsbeståndet i Sverige har stigit mycket snabbt och biltätheten (antal personbilar per 1 000 invånare) steg från 36 år 1950 till 231 år 1965. Sedan 1954 har bilbeståndets utveckling följt en i stort sett rät linje med en årlig ökning av beståndet med 110–130 tusen bilar och det totala personbilsbeståndet uppgick vid 1965 års slut till nära 1,8 miljoner bilar. I diagram 5 visas personbilsbeståndets utveckling under perioden 1949–1965.

Bilbeståndets ålderssammansättning har under perioden markant förändrats. År 1950 utgjordes två tredjedelar av beståndet av 10-åriga och äldre bilar, men sedan dess har beståndet förnygrats kraftigt och i mitten av 1960-talet var endast 7–8 procent av bilarna äldre än 10 år. Bilbeståndets genomsnittliga ålderskvalitet har sålunda stigit under perioden. Genomsnittligt sett har bilarna också blivit större genom att

Diagram 5. Personbilsbestånd, nyregistreringar och skrotningar i Sverige 1949-1965

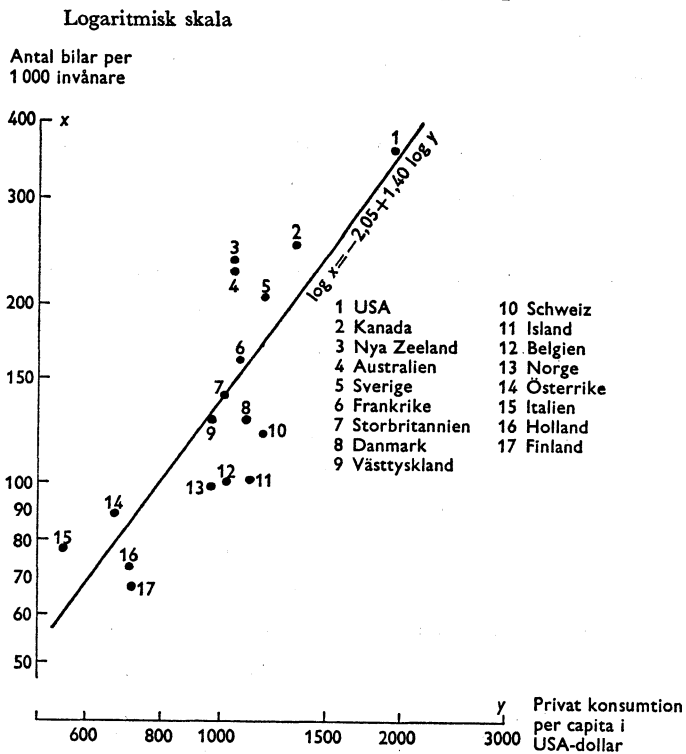

Källa: Centrala Bilregistret.

mellanvagnarna — bilar med tjänstevikt mellan 1 000 och 1 200 kg — ökat sin andel av det totala bilbeståndet.

Prognosen för bilbeståndets utveckling fram till 1975 bygger på separata prognoser för beståndet, nyinköpen och skrotningarna. Eftersom likheten $\text{beståndsförändring} = \text{nyinköp} - \text{skrotning}$ alltid gäller, kan för varje storhet en indirekt prognos erhållas från prognosen

Diagram 6. Personbilstäthet och konsumtion per capita i olika länder 1963

Källor: Statistisk årsbok för Sverige, Yearbook of National Accounts Statistics.

över de två andra storheterna. Därmed föreligger en möjlighet att kontrollera prognosernas inbördes konsistens. Överensstämmelsen mellan de direkta och indirekta prognoserna har visat sig vara mycket bra. Som förklarande variabler för bilkonsumtionen används framför allt inkomstutvecklingen och den relativa prisutvecklingen på bilar och biltjänster. Belysande för sambandet mellan inkomst och bilinköp är diagram 6, som visar hur biltätheten i olika länder ökar med stigande inkomstnivå, mätt såsom total per capita-konsumtion.

Efterfrågeutvecklingen på *de kollektiva färdmedlens* tjänster präglas av vissa förskjutningar i resornas sammansättning. I korthet kan dessa förskjutningar sägas innebära, att resor på korta och medellånga sträc-

kor har minskat, att långfärdsresor har ökat i antal och att lokalresor i stort sett varit oförändrade.

Prognosen angående utvecklingen av de kollektiva transportmedlens tjänster bygger på hypotesen att efterfrågan bestäms av inkomster och personbilstäthet. Efterfrågan på kollektiva resor kommer enligt prognosen att stiga endast obetydligt. De viktigaste inslagen beräknas därvid bli en fortsatt ökning av långa resor. Inrikesflyget expanderar snabbast och kommer att i ökad grad konkurrera med långa tågresor. På korta och medellånga avstånd kommer järnvägsresorna att minska och dessa resor övertas av bussar. För kollektiva resor i storstäderna förutses en mycket långsam ökning.

Charterflygets expansion har varit mycket stark. Denna utveckling antas sammanhålla med ökade inkomster, längre semester och inte minst med att charterflyget kunnat hålla lägre priser än linjeflyget. Flera tecken tyder dock på att prisskillnaden mellan linjeflyg och charterflyg i fortsättningen kommer att minska.

Prognoser har också utarbetats för resekonsumtionens övriga, mindre omfattande, undergrupper. Beståndet av *motorcyklar* och *mopeder* har sjunkit under hela 1960-talet och nedgången väntas fortsätta under prognosperioden. I stället förutses *cykelköpen* komma att öka, om än långsamt.

BEKLÄDNADSKONSUMTIONEN

Inom institutet har prognoser för beklädnadskonsumtionen senast publicerats i den år 1960 utgivna skriften »IUI:s konsumtionsprognos för år 1965. En granskning och revidering.» Då prognosåret nu passerats har det funnits anledning att ställa frågan: har prognos och verklighet överensstämt?

Det första svaret härpå är, att den bild av textilmarknadens allmänna utveckling som gavs redan 1957 visat sig vara korrekt. Emot uppfattningen om stagnation för textil, som hystes på en hel del håll, även inom branschen, ställdes prognosen expansion och omvandling: återtagen kvantitativ tillväxt för »färdigvaror», differentiering och kvalitativ omvandling inom varugruppen, ökad vikt vid användningsegenska-

per, den lätta konfektionens genombrott, de nya textilfibrernas fortsatta frammarsch, de gamla textilmaterialens motoffensiv. Kort uttryckt — den ökande levnadsstandarden skulle lämna utdelning också på beklädnadssektorn. Det finns i dag, då vi kan »titta i facit», icke mycket att tillägga eller dra ifrån härvidlag. För textilindustrins framtidsplanering — för omställningen under 1950-talets textilkris — torde prognosen ha varit av stort, såväl psykologiskt som sakligt, värde.

Vill man bedöma utfallet av de siffermässiga prognoserna är svaret dock inte lika lätt och odiskutabelt. Först råder en hel del oklarhet om »verkligheten» — om vilka tillväxttal, som rätteligen bör jämföras med prognosens. För ett varuområde som det textila, med ytterligt stort antal varuslag, vilka ständigt är föremål för förändring, är varje jämförelse över en längre tidsperiod problematisk. Det har också skett diverse rent tekniska omläggningar i statistikserierna sedan 1955. Slutligen ställer en fortgående penningvärdeförsämring sina speciella krav på mättekniken.

Bortsett från dessa komplikationer är det enkla svaret följande: triksåsektorn ökade väsentligt *mera* och konfektionssektorn väsentligt *mindre* än prognosen angav; totalt sett skedde en viss överskattning av textilkonsumtionens volymtillväxt.

Dessa skillnader kan allmänt sett ledas tillbaka till två faktorer. För det första synes prissidan ha spelat en större roll än väntat. Detta torde ha varit den främsta grunden till att beklädnadsvolymen ökat mindre än väntat. Den andra huvudfaktorn är, att vid prognostillfället icke förutsågs och anteciperades verkan av den tekniska innovationsprocess som satte in på triksåområdet under senare delen av 1950-talet och som dels gav denna varumarknad en oförutsedd stark dynamik, dels substitutionsvägen kom att påverka konfektionsgruppen.

På tre punkter har nu metodförbättring skett. För det första har en ordentlig revision av själva grundmaterialet utförts. Prognoserna kan ju aldrig bli bättre än kunskapen om marknadsutvecklingen, dvs. möjligheterna att »mäta» verkligheten. De tidsserier som låg till grund för den första studien var å ena sidan efterhandskonstruktioner på basis av befintlig ekonomisk statistik från 1920- och 1930-talen av tveksam

kvalitet. Å andra sidan utgjordes de av serier för den första efterkrigstiden, visserligen av bättre kvalitet, men påverkade av diverse kvarblivande ransoneringseffekter, av importreglering, av Koreakrisen m. m. För att få ett bättre underlag för den i undersökningen planerade bedömningen av utvecklingen fram till 1975 behövdes sålunda källgranskning och översyn av statistikserierna.

För det andra har de tidigare använda prognosmodellerna förbättrats. Vägen därtill har gått över fördjupad analys och kartläggning av marknadsstrukturen. Vilka förklaringsfaktorer är de väsentliga? Vad är effekten av en förändrad befolkningsstruktur? Vilket inflytande har förändringar i varustrukturen? En tredje angreppspunkt, slutligen, har varit att skaffa fram mera underlag för bedömningen av de »koefficienter» — inkomst- och priselasticiteter — som måste ingå i en prognosmodell. Detta har skett genom tidsserieanalys av efterkrigsmaterial, vilket nu kan erhållas för tillräckligt lång period. Ytterligare hållpunkter ges av budgetstudier och av internationella jämförelser.

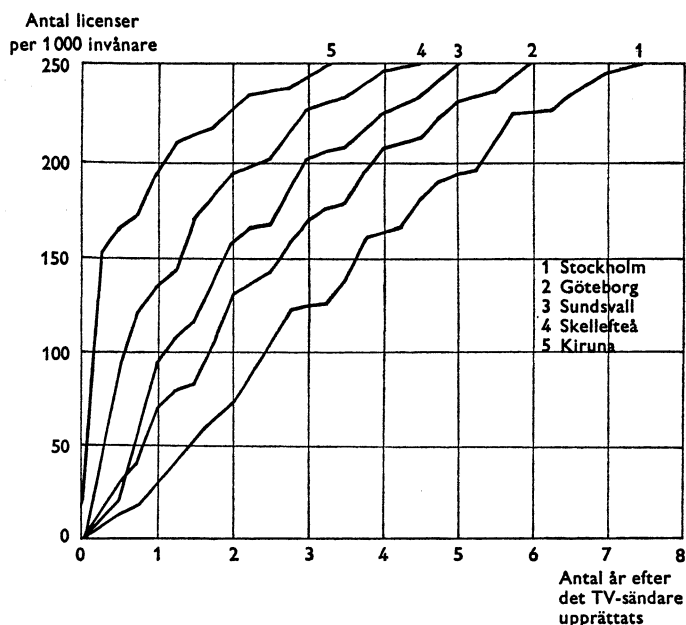
TV-ÄGANDETS UTVECKLING I SVERIGE 1956-1965

Under åren 1959-1962 utarbetades inom institutet en serie översikter över TV-licensutvecklingen i landet. I dessa rapporter, som utkom halvårsvis eller kvartalsvis, var man framför allt intresserad av det kortsiktiga händelseförloppet.

Vid utgången av 1965 fanns över 2 miljoner TV-mottagare i landet, vilket innebar att inte mindre än omkring 70 procent av landets hushåll innehade TV. Då försäljningen av nya TV-mottagare sedan en tid tillbaka dessutom huvudsakligen avser s. k. ersättningsköp kan själva introduktionsstadiet i den svenska TV-utvecklingen nu sägas ha passerats.

Inom institutet utarbetas för närvarande en sammanfattande översikt över TV-utvecklingen i landet. Utredningen syftar inte enbart till en deskriptiv redogörelse för utvecklingen utan avser även att närmare analysera TV-ägandets tillväxt och spridning. Förhoppningen är därvid att kunna lämna ett bidrag till bl. a. forskningen om innovationsspridning.

Diagram 7. Introduktionsförloppet för TV i olika sändarområden

För ett studium av spridningsprocesser erbjuder undersökningar av TV-ägandets regionala utveckling vissa fördelar. Få nyheter torde i vårt land ha uppnått en så allmän spridning på så kort tid. Genom televerkets kontinuerliga registrering av TV-licenserna finns vidare ett förhållandevis tillförlitligt och lättbearbetat källmaterial.

Undersökningen består av två huvuddelar, en deskriptiv och en teoretisk. I första delen läggs huvudvikten vid en beskrivning av televisionsägandets successiva tillväxt och spridning.

Inledningsvis behandlas utvecklingen i landet som helhet och jämförelser görs med utvecklingen i andra länder. På det »nationella planet» styrs utvecklingen till stor del av televisionsnätets successiva utbyggnad. Det är av intresse för det fortsatta arbetet att konstatera den genomgående tendensen till hastigare tillväxt i ett område ju senare introduktionen kommer, dvs. den tidpunkt då en TV-sändare upprättas. Den TV-täthet som det i exempelvis Stockholmsområdet tog ca sju år

att uppnå tog i Sundsvallsområdet ca fem och i Kirunaområdet ca tre år. Detta illustreras i diagram 7.

Genom att studera en del av landet med likartade mottagningsförhållanden har det varit möjligt att i detalj följa tillväxt- och spridningsförloppet. Som undersökningsområde valdes Västergötland. Tätorterna visade sig därvid spela en väsentlig roll i spridningsförloppet. På ett mycket tidigt stadium i utvecklingen var TV-tätheten, dvs. antalet mottagare per 100 hushåll, inte större i tätorterna än i många andra delar av undersökningsområdet. Därefter ökade emellertid TV-tätheten genomgående betydligt snabbare i tätorterna än i glesbygden.

På kartor och profiler över TV-tätheten framträder tätortsmönstret tydligt. Till en början är de relativa skillnaderna mellan TV-tätheten i tätorter av olika storlek och glesbygd betydande. Efterhand utjämnas de relativa skillnaderna. Fullt tydliga skillnader kvarstår dock under hela den undersökta perioden.

För att ytterligare ge exempel på regionala skillnader i TV-täthet kan nämnas, att inom Stor-Stockholm uppvisar de yttre områdena en avsevärt större TV-täthet än de inre.

Ett mindre landsbygdsområde i en annan del av landet, med två mindre tätorter, har också undersökts. Området omfattar två kommuner med ca 2 300 hushåll, av vilka drygt 65 procent hade TV våren 1965. Källmaterialet till denna delundersökning har insamlats genom hushållsintervjuer och det har därigenom varit möjligt att i detalj följa spridningsförloppet. Denna mikroundersökning har lämnat intressanta bidrag till kunskapen om själva spridningsmekanismen.

I den teoretiska delen av undersökningen analyseras några av de faktorer som kan antas ha påverkat TV-utvecklingen. Huvudintresset ägnas åt frågor kring informationsspridning i socialt och geografiskt avseende. Inledningsvis presenteras resultat från den omfattande litteraturen om innovationsspridning. Vidare diskuteras några teorier och modeller, vilka utvecklats inom olika grenar av konsumtions- och innovationsforskningen. Vissa hypoteser rörande spridningsförloppet kan testas med empiriskt material. Detta gäller exempelvis betydelsen av sådana variabler som inkomst, ålder, hushållsstorlek och barnantal.

BOSTÄDER OCH BOENDEFÖRHÅLLANDEN I SVERIGE 1945-1960

Med statistiska centralbyrån och bostadsstyrelsen som samordnande myndigheter pågår inom olika institutioner i landet analyser av data från 1960 års folk- och bostadsräkningar. Resultaten kommer att presenteras i en serie monografier, varav två närmast analyserar bostadsräkningen. Institutet har åtagit sig att svara för en av dessa.

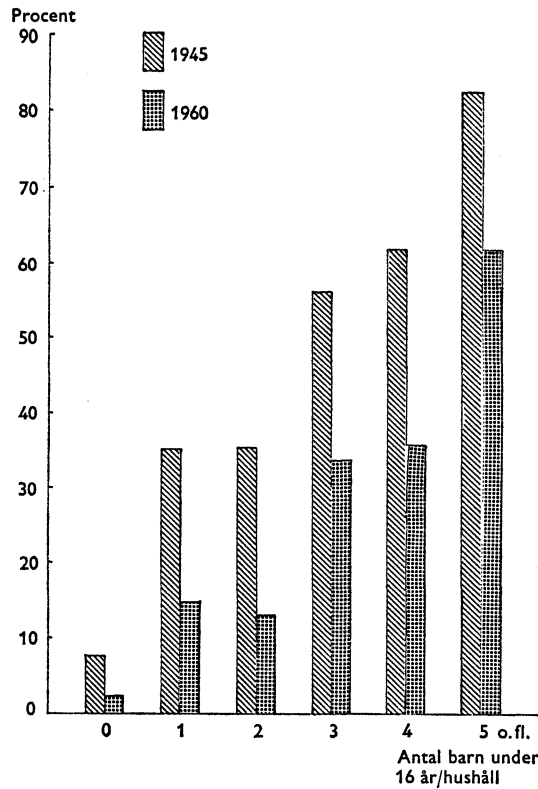
Undersökningens syfte är att för tidsperioden 1945-1960 studera dels bostadsbeståndets utveckling och sammansättning, dels boendeförhållandena och de förändringar som under perioden skett härvidlag.

Beträffande bostadsbeståndet finns för såväl 1945 som 1960 data om bl. a. husens ålder och ägare samt husens storlek vad avser antal lägenheter. Vidare finns uppgifter om lägenheternas storlek och utrustningsstandard. Analysen av bostadsbeståndets förändringar under perioden kommer bl. a. att omfatta undersökningar av nybyggandets regionala fördelning samt bortfallet i bostadsbeståndet. Dessa förhållanden kommer att jämföras med olika orters befolkningsutveckling. Speciell uppmärksamhet kommer att ägnas åt storstadsområdenas bostadsförhållanden.

Undersökningen av boendeförhållandena sker med utgångspunkt från allmänna teorier om bostadsefterfrågan. I studien ges för åren 1945 och 1960 en beskrivning av lägenheternas fördelning på olika befolkningskategorier med hänsyn till civilstånd, barnantal och inkomst. Vidare beskrivs bl. a. de etablerade bostadshushållens utrymmes- och utrustningsstandard. Hyresregleringen och den därmed sammanhängande bostadsbristen påverkar jämförelserna mellan de båda åren. Försök har dock gjorts att ta hänsyn till dessa faktorer.

I studien diskuteras också boendetätheten och dess förändringar. I diagram 8 ges data över trångboddheten i Sverige 1945 och 1960 för hushåll med olika antal barn under 16 års ålder. Trångbodda har enligt gängse definitioner de hushåll ansetts vara, som uppvisat en boendetäthet överstigande två personer per rum, köket oräknat. Av diagram 8 framgår, att trångboddheten är större ju flera barn det finns i hushållet

Diagram 8. Andelen trångbodda hushåll i hela landet 1945 och 1960 med hänsyn till hushållens barnantal

samt att trångboddheten i betydande utsträckning minskat mellan 1945 och 1960.

År 1945 var 436 000 hushåll trångbodda. I 346 000 av dessa hushåll fanns barn under 16 år. År 1960 hade antalet trångbodda hushåll minskat med 51 procent till 215 000. Trångbodda hushåll med barn hade också minskat i antal till 181 000 eller med 48 procent. Under perioden ökade däremot hela antalet hushåll med i det närmaste 500 000.

BOSTADSEFTERFRÅGANS BESTÄMNINGSFAKTORER

Den rådande bostadsbristen och den överhettning som tid efter annan uppstår inom byggnadsindustrin gör det angeläget att så långt som möjligt söka utröna hur efterfrågan på bostäder styrs av ekonomiska

och demografiska faktorer. Mot bakgrund härav har undersökningen om bostadsefterfrågans bestämningsfaktorer kommit till stånd. Studien utförs i samarbete med Ekonomiska Forskningsinstitutet (EFI) vid Handelshögskolan i Stockholm.

Det primära syftet med undersökningen är att medelst regressionsberäkningar på tvärsnittsdata visa hur hushållens bostadsefterfråga bestäms av hushållsinkomsten, kvadratmeterhyran samt hushållsmedlemmarnas ålder, civilstånd och kön. Avsikten är att med ledning av beräkningarnas resultat söka besvara bl. a. följande frågor: Hur kommer olika offentliga åtgärder via hyrorna och hushållens inkomster att påverka bostadsefterfrågan? Hur kommer bostadsefterfrågan att utveckla sig i framtiden? Hur omfattande är bostadsbristen och hur mycket måste hyrorna höjas för att skapa jämvikt på bostadsmarknaden? Hur lång tid erfordras för att man skall kunna bygga bort bostadsbristen under olika antaganden om realhyresutvecklingen och antalet färdigbyggda bostäder per år?

De data som ligger till grund för undersökningen är intervju svar från ett stickprov på ca 4 500 hushåll i flerfamiljshus. Intervjuundersökningen och bearbetningen av intervju svaren har utförts av statistiska centralbyrån.

För regressionsberäkningarna har konstruerats en modell. Denna består av olika regressionsekvationer, en för varje beroende variabel. De beroende variablerna är tre olika komponenter för bostadsefterfrågan, nämligen bostadsutrymmet, bostadskvaliteten och bostadsutgiften. De oberoende (förklarande) variablerna i varje regressionsekvation är de tidigare nämnda ekonomiska och demografiska faktorerna, dvs. hushållsinkomsten, kvadratmeterhyran etc.

Ett stort problem för undersökningen är verkningarna av hyresregleringen. Genom denna kan nämligen den önskade bostadskonsumtionen för vissa hushåll avvika kraftigt från den faktiska. I intervju formulären har därför frågor ställts till varje hushåll i syfte att utröna deras önskade bostadsefterfrågan.

Problem har också uppstått vid beräkningen av kvadratmeterhyrans inverkan på bostadsefterfrågan. Det är här nödvändigt att urskilja de

variationer i kvadratmeterhyrorna som beror på hyressplittringen från dem som beror på kvalitetsskillnader mellan bostäderna. (Vid kvalitetsbedömningarna tas här hänsyn till lägenheternas utrustning, läge, miljö o. d.) Genom att indela lägenheterna i olika kvalitetsklasser och utföra regressionsberäkningar separat för varje kvalitetsklass avses att få en uppfattning om hur bostadsefterfrågan påverkas av variationer i kvadratmeterhyran vid given kvalitet.

Ett annat problem är beräkningen av hur bostadsefterfrågan per capita påverkas av ovan nämnda ekonomiska och demografiska faktorer. Med hjälp av regressionsberäkningar på variabler som genomsnittligt gäller varje hushåll har det dock varit möjligt att grovt uppskatta per capita-efterfrågan på bostäder.

EKONOMISK TILLVÄXT I SVERIGE

Institutets undersökning rörande den ekonomiska tillväxten i vårt land ingår såsom en del i ett internationellt forskningsprojekt, som omfattar likartade studier i USA, Storbritannien, Västtyskland, Frankrike, Italien och Japan. Detta projekt, som huvudsakligen finansieras av Ford Foundation via Social Research Council i USA, syftar ytterst till en jämförande analys av den långsiktiga ekonomiska utvecklingen i de nämnda länderna. Särskild vikt läggs därvid på frågan vilka de tillväxtskapande drivkrafterna varit och hur dessa varierat från tid till annan. Undersökningarnas tidsperspektiv är långt och man går i vissa fall tillbaka ända till mitten av 1800-talet. Det huvudsakliga intresset knyts dock till tiden efter första världskriget.

Hur snabbt ekonomin i ett land expanderar kan i första hand sägas bero på omfattningen av de i produktionen insatta produktionsfaktorerna samt på dessa faktorerers produktivitet. Faktorinsatsernas förändringar är i sin tur beroende av dels hur *utbudet* av arbetskraft och kapital förändras, dels hur *efterfrågan* på varor och tjänster förändras. Man kan därför säga, att den ekonomiska tillväxten primärt bestäms av tre förhållanden; utbudet av produktionsfaktorer, dessas produktivitet samt efterfrågan på varor och tjänster. Denna tredelning av orsaks-

faktorerna bakom tillväxtprocessen har valts såsom allmän utgångspunkt för institutets undersökning. I enlighet därmed kommer den analytiska delen av undersökningen att koncentreras till problem rörande orsaksfaktorerna bakom förändringar i utbudet av arbetskraft och kapital (sparande), i produktivitetsförhållandena samt i efterfrågeförhållandena.

Vad arbetskraftsutbudet beträffar blir det i första hand fråga om en undersökning av de demografiska faktorernas betydelse för utvecklingen och därjämte försök till orsaksanalys av de inträffade förändringarna i yrkesintensiteten inom olika befolkningsgrupper. Behandlingen av sparandet inriktas på en kalkyl över hur det totala sparandet påverkats av inkomstomfördelningar mellan olika typer av ekonomiska subjekt och på en analys av orsakerna till förändringar i sparbenägenheten hos dessa.

I den del av undersökningen som avser efterfrågeutvecklingen koncentreras problematiken kring den ekonomiska politikens och utrikeshandelns efterfrågestimulerande effekter. Beträffande den ekonomiska politiken är det därvid framför allt budgetutfallet, den offentliga sektorns expansion samt kreditpolitiken som kommer i centrum för analysen. För utrikeshandelns del blir det förändringarna i betalningsbalansen och dessas effekter på den totala efterfrågan i landet som kommer i förgrunden. En strategisk faktor i sammanhanget är givetvis utvecklingen av vårt lands internationella konkurrenskraft.

Den del av undersökningen som avser produktivitetsutvecklingen baseras på data över produktion, sysselsättning och befolkningsutveckling från mitten av 1800-talet fram till våra dagar. Därvid har utvecklingen av produktionen per capita och produktiviteten inom olika näringsgrenar beräknats. Några resultat redovisas i tabell 3.

Som framgår av tabell 3 har produktionsökningen per capita tilltagit fram till 1940 och därefter varit oförändrad. Av tabellen framgår vidare att en viss dämpning av produktivitetsökningen inom de olika näringsgrenarna inträffat under mellankrigsåren. Särskilt påtaglig var avmattningen inom jordbruket, men i gengäld har inom denna sektor en kraftig uppgång ägt rum under efterkrigstiden. Uppgången har dock

Tabell 3. Utvecklingen av produktionen per sysselsatt inom olika näringsgrenar 1871-1965. Årlig procentuell ökning

År	Jordbruk m. m.	Industri och hantverk	Byggnadsverk-samhet	Samfärdsel	Handel	Offentliga tjänster	Produktion per capita
1871-1890	0,5	0,7	—	1,1	—	1,6	1,2
1891-1915	2,3	3,2	—	1,4	—	1,9	2,7
1921-1940	1,7	2,9	0,2	1,6	0,6	0,0	3,2
1946-1965	4,9	4,7	3,3	2,9	1,8	0,4	3,2

inte kommit till stånd jämsides med någon större ökning i produktionen utan i samband med en avsevärd minskning av sysselsättningen. Även inom industrin har produktiviteten stigit betydligt under efterkrigsåren. Här observerar man dock kanske i första hand den stora ökningen i tillväxttakten under decennierna före första världskriget.

Under hela den tidsperiod som studerats har produktionen per sysselsatt varit lägre inom jordbruket än inom industrin och övriga näringsgrenar. Arbetskraftens produktivitet har inom jordbruket legat mellan en tredjedel och hälften av motsvarande produktivitet inom industrin. Som följd härav har vissa produktivitetsvinster uppstått för näringslivet totalt i samband med att arbetskraft överflyttats från jordbruket till övriga näringsgrenar.

De senaste 100 årens snabba produktivitetsökningar inom näringslivet är främst ett resultat av att kapitalstocken per sysselsatt vuxit och att produktionstekniken förbättrats. En viktig fråga är då hur mycket av produktivitetsökningen som får tillskrivas tillväxten i kapitalstocken och hur mycket som är att hänföra till den tekniska utvecklingen. För att kunna ge svar på denna fråga måste man känna till hur realkapitalstocken utvecklats. Dessutom måste man ha kännedom om formen hos produktionsfunktionen samt förskjutningen över tiden av denna funktion.

I Sverige föreligger inga statistiska uppgifter om kapitalstocken inom de olika näringsgrenarna. För industrins del kan man dock genom uppgifterna om antalet installerade hästkrafter få en antydning om kapital-

stockens utveckling under mellan- och efterkrigsperioderna. För denna näringsgren har man dessutom uppgifter om kapitaltillgångarnas brandförsäkringsvärden, vilka uppgifter dock begränsar sig till enbart efterkrigstiden.

Dessa data om kapitalstockens utveckling är emellertid ej lämpliga att använda vid beräkningar av produktionsfunktioner. Till grund för dylika beräkningar skall nämligen inte det existerande utan det i verkligheten utnyttjade kapitalet ligga. Problemet har i undersökningen lösts på så sätt att kapitalinkomsten, deflaterad till konstant prisnivå, använts som mått på kapitalinsatsen i stället för kapitalstocken. Med begränsning enbart till mellan- och efterkrigsperioderna har produktionsfunktioner härigenom kunnat beräknas både för industrin som helhet och för olika industribranscher. Beräkningarna går ej längre tillbaka i tiden och sträcker sig ej utöver industrin på grund av bristen på tillförlitliga uppgifter om kapitalinkomsten.

Vid beräkningarna visade det sig bl. a. att teknikfaktorn hade en väsentligt mindre betydelse för produktionsutvecklingen under mellankrigsperioden än vad fallet varit under efterkrigsåren. Under de två perioderna svarade således denna faktor inom industrin som helhet för omkring 30 respektive 50 procent av den årliga produktionsökningen.

SKOGSINDUSTRINS STRUKTURPROBLEM OCH EXPANSIONSMÖJLIGHETER

Efterfrågan på svenska skogsprodukter kan ses som en efterfrågan på skogsråvara, arbetskraft och kapital. Exportutvecklingen beror i hög grad på hur virkesutbudet, lönenivån samt skogsindustrins kapitaltillgång utvecklas i relation till motsvarande storheter i konkurrentländerna. Det är dessa faktorer som är bestämmande för hur väl skogsindustrin på lång sikt skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen.

I stället för att göra en jämförande studie av den sannolika framtida kostnadsutvecklingen i konkurrentländerna kan man i en förenklad modell utgå ifrån att prisnivån på skogsprodukter är given av världs-

marknaden — detta synes vara en rimlig approximering vid ett långsiktigt betraktelsesätt — och analysera utbudet av skogsindustriella produkter vid olika hypotetiska priser på dessa.

Den viktigaste bestämningsfaktorn för skogsindustrins långsiktiga produktionsutveckling är priset på rundvirke. Vid studier av skogsindustrins expansionsmöjligheter är det därför väsentligt att ta reda på vilka faktorer som är bestämmande för utbudet av rundvirke vid fabriksport eller vid exporthamn. För att besvara dessa frågor kan man arbeta med olika modeller, i vilka man söker visa hur prisbildningen på rundvirke fungerar. En av de hypoteser som används är att rotpriserna ger uttryck för skillnaden i kostnader mellan att utnyttja lättillgänglig och svårtillgänglig skog. Den press uppåt på vedpriserna som blir följd av en ökad virkesefterfrågan måste tillta kraftigt, när efterfrågan når upp till den »avverkningsbara» kvantiteten vid ett uthålligt skogsbruk.

Enligt den senaste riksskogstaxeringen uppgick den genomsnittliga årliga skogstillväxten till 78 miljoner skogskubikmeter under perioden 1953–1962. Den genomsnittliga totala avverkningen under denna period uppgick till ca 60 procent av återväxten för såväl barr- som lövträd. Under 1960-talet har avverkningarna stigit snabbt och uppgick vid mitten av 1960-talet till ca 80 procent av återväxten. Prognoserna för 1970 tyder på att man då skulle ligga strax under återväxten. Även om inte återväxttalet har någon strikt övre gräns kan de anförda procenttalen ändå tas som ett mått på utnyttjandegraden. Enligt ovannämnda hypotes skulle således pressen uppåt på virkespriserna bli kraftigare under senare delen av 1960-talet än tidigare. En jämförelse med Finland visar, att det beräknade rotnettovärdet på sulfitved relativt sett stigit väsentligt snabbare där än i Sverige. Som framgår av nedanstående tablå har i Finland den totala avverkningen stigit till över 100 procent av den »avverkningsbara» kvantiteten. Statistiken lider visserligen av vissa brister, men tendensen är klar och strider således inte mot den uppställda hypotesen.

Den stora skillnaden i ländernas utveckling sedan 1950 sammanhänger bl. a. med att skogsbrukskostnaderna utvecklats olika. En del av skillnaden kan ses som en effekt av den utbudströghet som uppstått i

Förändringen i reala rotnettovärdet för sulfited i Finland och Sverige

(Priserna deflaterade med partiprisindex i resp. land.) Index 1950 = 100

	1950	1955	1963
Sverige	100	102	59
Finland	100	100	117

Total avverkning i procent av årlig »avverkningsbar» kvantitet

Sverige	71	77	81
Finland	84	94	101

Finland, när avverkningarna gått mot den gräns som sätts av vad som är tillåtet inom ramen för på sikt bestående skogsbruk. I ett sådant läge skärps konkurrensen om virket. Själva konkurrenssituationen har säkerligen också haft betydelse. En analys av konkurrensen på den svenska virkesmarknaden ingår därför i studien.

JORDBRUKSNÄRINGENS EKONOMI

Institutets undersökning angående svenskt jordbruk och svensk jordbrukspolitik har, som tidigare anförts, under året resulterat i en skrift om »Jordbrukspolitikens mål och medel». Arbetet har i övrigt inriktats på att färdigställa en mera utförlig redovisning av de teoretiska och empiriska analyserna i undersökningen. Analyserna avser fyra centrala frågor på jordbruksområdet, nämligen jordbrukets effektivitet och konkurrensförmåga, jordbrukets inkomster och lönsamhet, jordbrukets samhällsekonomiska kostnader samt jordbrukets priser och produktion.

En viktig punkt vid bedömningen av jordbrukets konkurrensförmåga är prisbildningen på världsmarknaden och dess roll för styrningen av den internationella jordbruksproduktionens fördelning och storlek. Denna punkt ägnas därför relativt stor uppmärksamhet i analysen. Studierna visar att huvudexportörerna i stort sett anpassar den inhemska prisbildningen efter världsmarknadspriserna, vilket innebär att producentpriserna i dessa länders jordbruk i allmänhet endast är hälften så höga som de svenska jordbrukspriserna. Det är främst de västeuropeiska länderna som har väsentligt högre priser än vad som svarar mot världs-

Tabell 4. Jordbrukarnas familjeinkomster (i kronor) i medeltal 1960-1964

Areal i ha	Familjeinkomst	Kapitalvinst	Summa
5-10	13 424	2 032	15 456
10-20	18 626	2 173	20 799
20-30	21 809	4 401	26 210
30-50	25 483	5 618	31 101

Källa: Beräkningarna är baserade på *Räkenskapsresultat från svenska lantbruk* (Kungl. Lantbruksstyrelsens meddelanden ser. B). Familjeinkomsten avser total inkomst av arbete och kapital vid normala avskrivningar för jordbrukare i södra och mellersta Sveriges slättbygder. Kapitalvinsten avser årlig ökning i den reala nettoförmögenheten, sparandet av löpande inkomst oräknat.

marknadspriserna. De svenska producentpriserna ansluter sig närmast till de västeuropeiska prisförhållandena och hör inom denna ländergrupp till dem som har de högsta prisstöden.

Jordbruket utnyttjar i högre grad än flertalet övriga näringsgrenar produktionsfaktorer, som endast i en begränsad utsträckning låter sig reproduceras. Detta gäller framför allt produktionsfaktorn mark. Därför uppträder i jordbruket ett kapitaliseringsfenomen, som får betydande konsekvenser för dess lönsamhet och inkomstbildning. Eftersom jordbruket i huvudsak består av familjeföretag, där brukaren svarar för huvuddelen av såväl arbetsinsats som kapitalinsats, uppkommer också problem med fördelning av vinsterna mellan kapital och arbete. Dessa förhållanden leder lätt till feltolkningar av jordbrukets lönsamhet, varför dessa problem ägnas särskild uppmärksamhet i analysen.

Vilken betydelse kapitalvinsterna har i jordbruket illustreras av beräkningar återgivna i tabell 4 rörande familjeinkomsternas storlek i medeltal 1960-1964 i jordbruket. Det framgår av denna tabell att de årliga kapitalvinsterna i det typiska familjejordbruket uppgår till 10 à 20 procent av den totala familjeinkomsten.

Bland övriga analyser må nämnas kalkyler av överflyttningstvinst, kostnader för det nuvarande jordbruksstödet, kostnader för en framtida livsmedelsberedskap och utformningen av ett prissystem, som är optimalt med hänsyn till uppställda jordbrukspolitiska mål. Sambandet

Tabell 5. Prissänkningars effekt på den reala inkomstutvecklingen i olika jordbruksföretag (efter avdrag av ersättning till lejd arbetskraft). Ett räkneexempel (procentuell förändring per år)

Åkerareal ha	Nettoarbets- produktivitet ^a	Brukarfamiljens inkomst per timme vid prissänkning per år om		
		0,5 %	1,0 %	1,5 %
2- 5	1,3	0,6	- 0,2	- 1,1
5- 10	3,0	2,6	1,6	0,5
10- 20	2,8	2,0	0,6	- 1,0
20- 30	3,2	1,5	0,0	- 1,8
30- 50	3,9	2,0	0,4	- 1,4
50-100	5,6	4,2	2,4	0,4
över 100	7,0	7,7	5,3	2,3
Genomsnitt vid antagen struktur- omvandling	6,8	5,7	4,1	2,4

^a Förädlingsvärde per arbetsinsats, efter avdrag för avskrivningar av maskiner.

Källa och beräkningsmetoder: Data från statistiska centralbyråns urvalsundersökning av jordbrukares deklarerade avseende området södra och mellersta Sveriges slättbygder. Förutsättningar: samma utveckling inom varje storleksgrupp som under perioden 1954-64 för produktionsvolym, arbetskraftsförbrukning, faktorerersättning i konstanta priser samt för priser för inköpta förnödenheter och kapitalvaror (realprissänkning med 0,5 % per år). Insatsen av upplånat kapital har antagits öka lika mycket per minskad arbetsinsats som under den gångna tioårsperioden. Strukturomvandlingen (uppflyttningen i storleksklasser) har antagits fortgå i samma takt som under senaste femårsperiod. Antagen reallöneökning för lantarbetare 3 procent, antagen realränta på skulder 5 procent.

mellan pris och produktion mäts med hjälp av utbudselasticiteter, vilka beräknas såväl på tidsserie- som på tvärsnittsmaterial. En utförlig studie har gjorts av sambanden mellan prisnivån för jordbruksprodukter och lönsamheten för olika stora jordbruk under vissa antaganden beträffande den fortsatta produktivets- och kostnadsutvecklingen i jordbruket. Ett sådant räkneexempel anges i tabell 5. Enligt dessa beräkningar är det framför allt de större jordbruksföretagen som på grund av sin snabbare produktivetsökning kan uppnå ökade inkomster även vid en realprissänkning på jordbruksprodukter.

SVENSK DISTRIBUTIONSUTVECKLING

Vilka möjligheter har ett detaljhandelsföretag att på kort sikt anpassa sig till förändringar i priserna på arbetskraft och kapital? Antag, att vi har ett detaljhandelsföretag, vars produktion bestäms enbart av två faktorer, nämligen insatsen av arbete och kapital. Empiriskt har man här visat att arbetsfaktorn utgör 60–70 procent av kostnaderna i många detaljhandelsenheter. Vid etableringen valde detaljhandelsföretaget en viss sammansättning av arbete och kapital. Denna sammansättning bestämdes i sin tur av den valda driftsformen och sortimentspolitiken.

Antag nu att lönerna höjs. En dylik prishöjning på faktorn arbete skulle, om substitutionsmöjligheter förelåg, leda till att företaget minskade sin efterfrågan på arbetskraft och sannolikt ökade sin efterfrågan på kapital, som inte stigit i pris.

I verkligheten är dock substitutionsmöjligheterna begränsade. Utbudet av lokaler för ett detaljhandelsföretag med given lokalisering är exempelvis som regel helt oelastiskt på kort sikt. Företagets möjligheter till minskad efterfrågan på arbetskraft är beroende bl. a. av företagets storlek och på utbudet av arbetskraft.

Det är troligen realistiskt att anta att detaljhandelsföretaget i huvudsak endast har substitutionsmöjligheter vid nyetablering. Uppstår prisändringar på produktionsfaktorerna *efter* etableringen kan företaget inte anpassa faktorefterfrågan på grund av ovannämnda skäl.

Det är av intresse att studera vilka möjligheter man inom distributionen har att kompensera sig för kostnadsstegringar, främst då löneökningar. Prishöjningar på de varor företagen säljer är naturligtvis ett alternativ. En annan möjlighet är att överväga om den nuvarande arbetskraften kan bytas ut mot billigare arbetskraft, exempelvis med lägre utbildning eller yngre personer. En tredje möjlighet ligger i sortimentsammansättningen. Man kan byta ut vissa, särskilt arbetskraftskrävande varor mot andra, som ger större bidrag per arbetstimme. En fjärde möjlighet är att företaget också försöker öka detaljhandelsmarginalen genom att förmå leverantörerna att sänka sina priser. En femte möjlighet är att vissa delar av handelns funktioner flyttas över till konsumenterna

och/eller till leverantörerna och varuproducenterna. Detta kan ske exempelvis genom omläggningar av driftsformerna. Den övergång från manuell betjäning till olika former av självbetjäning som präglade främst 1950-talets utveckling är ett exempel.

Under efterkrigstiden har alla dessa möjligheter och flera därtill använts och i olika hög grad satt sin prägel på detaljhandelns utveckling. Faktorprisutvecklingen avspeglas till en viss grad i kostnadsutvecklingen inom detaljhandeln. Sålunda steg lönekostnaderna årligen med 7,9 procent mellan 1950 och 1963, medan kapitalkostnadernas ökning var betydligt mindre. Relativt sett var kapitalet »billigare» år 1963 än 1950. Detta är naturligtvis *en* bidragande orsak till detaljhandelns utnyttjande av stordriftsfördelar, sådana dessa kommer till synes för konsumenten bl. a. i form av större varuexponering än tidigare.

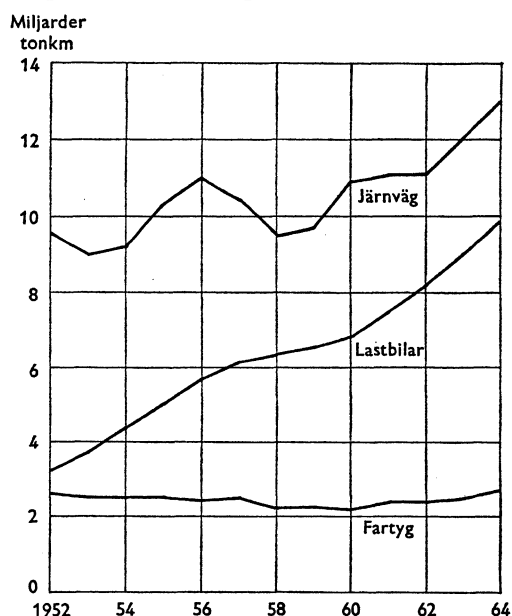
Det som sagts ovan anger några av de problem, som tas upp i den inom institutet pågående distributionsutredningen. Bland andra frågor kan nämnas en undersökning av produktions- och produktivitetsutvecklingen inom handeln. För åren 1950–1963 visar preliminära siffror för butikshandeln en årlig ökning i förädlingsvärdet med 1,3 procent i fasta priser mot 2–3 procent per år för textil- och livsmedelsindustrierna.

GODSTRANSPORTERNAS FRAMTIDA UTVECKLING

I de flesta länder har godstransportutvecklingen under efterkrigstiden karakteriserats av en kraftig frammarsch för landsvägstransporterna och en — åtminstone relativ — tillbakagång för järnvägstransporterna. Detta allmänna utvecklingsmönster har även gällt för Sverige. År 1950 svarade lastbilarna för en fjärdedel och järnvägen för tre fjärdedelar av det totala landtransportarbetet. År 1964 beräknas fördelningen ha varit 43–57. Mellan de angivna åren ökade landtransportarbetet totalt med ca 100 procent. I diagram 9, där även godstransporter med fartyg tagits med, ges en bild av transportarbetets utveckling under perioden 1952–1964.

Det är en mängd olika faktorer, som betingat utvecklingen mot att allt mer gods transporteras med lastbil. För det första har produktions-

Diagram 9. Transportarbetet inom godssektorn 1952-1964

Källa: S. Godlund, Trafikutveckling och trafikinvesteringar, *SOU* 1966:69, s. 167.

utvecklingen i allmänhet gått något snabbare inom traditionellt »lastbilskrävande» näringsgrenar än inom »järnvägsutnyttjande». Som exempel kan nämnas byggnadsverksamhet och skogsindustri. För det andra har prisutvecklingen — framför allt på korta transportavstånd — varit något gynnsammare för lastbilstransport än för järnvägstransport, vilket medfört en viss överflyttning av gods till lastbil. Detta har bl. a. betingats av den tekniska utvecklingen av lastbilarna, som inneburit större och mer ekonomiska fordonsenheter. För det tredje tycks det vara så, att transportkonsumenterna ställt allt högre krav på snabbhet, regularitet och service och i det avseendet har lastbilstransporterna visat sig konkurrenskraftiga.

Vad kan man vänta av den framtida utvecklingen? Kommer lastbilstransporternas expansion att fortgå i samma snabba takt som tidigare och kommer järnvägstransporterna att stagnera? Vad först gäller det totala godstransportarbetet har detta under det senaste decenniet ökat något snabbare än bruttonationalprodukten (BNP). Enligt långtidsut-

redningen kan man vänta att BNP under det närmaste decenniet kommer att öka något långsammare än tidigare. Det totala godstransportarbetet skulle då komma att växa i lägre takt i framtiden än hittills, om tidigare samband fortsätter att gälla.

Konkurrensen på transportmarknaden kan väntas öka som följd av omläggningen på transportpolitikens område. I slutet av 1963 antog riksdagen nya riktlinjer för den statliga transportpolitiken. Syftet angavs vara att skapa ett mer konkurrensbefrämjande system än tidigare. Detta skall ske huvudsakligen på två vägar, dels genom en mindre restriktiv tillståndsgivning för åkarbilar, dels genom en ökad kommersiell frihet för SJ. Reformerna, som via internationella jämförelser ter sig långtgående, genomförs i två etapper med början den 1 juli 1964 och enligt planerna blir bl. a. all behovsprövning i fråga om godstransporter med bil slopad fr. o. m. 1 juli 1968.

Liberaliseringsprogrammet kommer sannolikt att få effekter inte blott på konkurrensen lastbil-järnväg utan även på konkurrensförhållandena inom lastbilstrafiken. Åkerinäringen är en utpräglad småföretagsbransch; 68 procent av alla företag är s. k. enbilsåkerier (ca 11 000). En samverkan sker visserligen genom ca 400 lastbilscentraler, men möjligheterna till rationell stordrift har inte helt tillvaratagits, om man bortser från förhållandena inom fjärrtrafiken. Det förefaller troligt att den nya transportpolitiken får till följd en kraftig strukturrationalisering av åkeribranschen, där bristen på eget kapital är stor och räntabiliteten låg. En strukturrationalisering torde också vara en av förutsättningarna för en fortsatt stark expansion av lastbilstransporterna.

I institutets utredning om godstransporternas framtida utveckling kommer den s. k. yrkesmässiga fjärrtrafiken med lastbil att relativt utförligt behandlas. Dessa transporter — som enligt gängse definitioner sker på avstånd över 100 km — har under senare år ökat mycket kraftigt, från 0,6 miljarder tonkm år 1955 till 2,0 år 1965. Sistnämnda år svarade de för ca 35 procent av det transportarbete som åkerierna totalt utförde.

Inom utredningens ram pågår för närvarande undersökningar, som syftar till att närmare analysera den hittillsvarande utvecklingen av

fjarrtransporterna. Avsikten är vidare att beskriva transporternas geografiska fördelning, bl. a. i form av s. k. trafikflödeskartor. Utredningen syftar också till att diskutera förutsättningarna för en fortsatt expansion av godstrafiken och i det sammanhanget synes konkurrensförhållandena lastbil-järnväg fordra en närmare analys.

FRÅNVARON FRÅN ARBETET

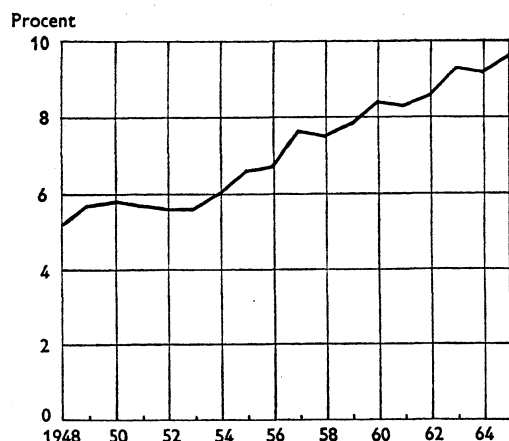
Under 1965 publicerade institutet en stencilerad rapport över tjänstemäns frånvaro från arbetet. Rapporten baserade sig på en av institutet företagen insamling av data rörande 5 475 slumpmässigt utvalda tjänstemän från 14 yrkesgrupper i SAF's tjänstemannaregister. Undersökningens huvudsyfte var att belysa eventuella skillnader mellan mäns och kvinnors frånvaro från arbetet. Data om de utvalda individerna insamlades för perioden september-oktober 1963.

Jämsides med en fortsatt analys av institutets eget enkätmaterial har undersökningens ram vidgats till att också omfatta tidigare existerande material över frånvaro. Från den s. k. sysselsättningsstatistiken, som insamlas av statistiska centralbyrån, har data hämtats bl. a. om arbetares bortovaro från arbetet. Detta material ger en möjlighet att studera frånvarons variationer under en längre tidsperiod.

Av diagram 10 framgår att frånvaron bland samtliga industriarbetare i det närmaste fördubblats under efterkrigstiden. De frånvarandes andel av arbetarstyrkan har enligt detta material ökat från i genomsnitt drygt fem procent 1948 till knappt tio procent 1965. Huvudparten av denna ökning har skett under de senaste tio åren. Den förlängning av semestern samt den troligen ökade semesterspridning som ägt rum under perioden skulle helt naturligt medföra en stigande frånvarofrekvens om samtliga årets månader ingick i undersökningen. För att i görligaste mån undvika effekten av dessa faktorer har därför månaderna juni, juli och augusti uteslutits vid beräkningen av frånvaron.

Den under efterkrigstiden starkt ökade frånvaron innebär ett allvarligt problem för företagen, som därigenom får stora merkostnader på grund av bl. a. organisatoriska svårigheter. Stegringen av frånvaron har

Diagram 10. Genomsnittlig frånvarofrekvens bland industriarbetare under januari-maj och september-december 1948-1965

Anm.: I uppgifterna inräknas enligt den till företagen utsända blanketten följande frånvar oanledningar: sjukdom, olycksfall, moderskapsledighet, militärtjänstgöring, semester, tillfällig ledighet (permission) samt frånvaro utan förfall. Uppgifterna avser en dag i varje månad.

därför analyserats för att få reda på om den kan förklaras av strukturella förändringar bland arbetare och/eller företag. Därvid har behandlats bl. a. förändringar i arbetstagarnas fördelning mellan olika industribranscher, mellan olika storleksgrupper av företag och mellan olika åldersklasser. Det förefaller av analysen som om endast en ringa del av frånvaroökningen under efterkrigstiden har sin orsak i dylika strukturförändringar. Enligt kalkylerna kan exempelvis inte mer än ca 3,5 procent av den totala frånvaroökningen förklaras av en förändrad ålderssammansättning inom arbetarkåren och ca 2 procent av att en ökande andel av arbetarna sysselsättes inom större företagsenheter. Nyssnämnda faktorer förklarar sålunda endast en ringa del av den observerade uppgången i frånvaron.

FINANSIELLA BESTÄMNINGSFAKTORER TILL FÖRETAGENS KORTSIKTIGA INVESTERINGSBETEENDE

Denna undersökning syftar till att öka kunskapen om de faktorer som bestämmer industriföretagens kortsiktiga revideringar av sina investe-

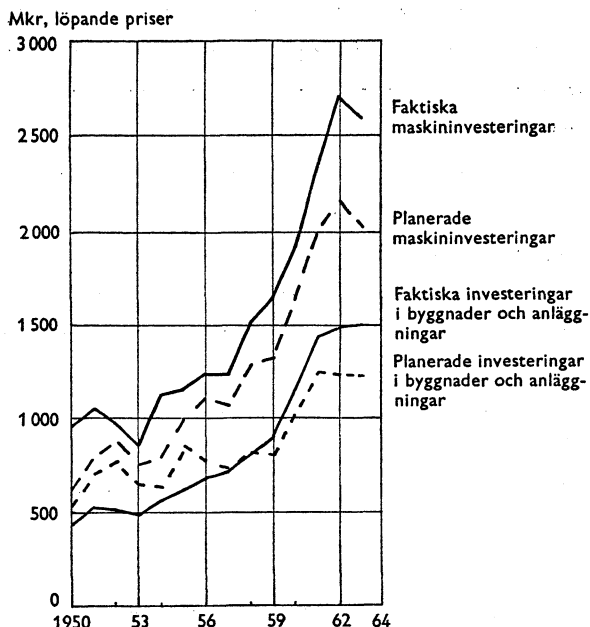
ringsplaner. Tonvikten har lagts på studier av de finansiella faktorernas betydelse härvidlag. Det slutgiltiga målet är att empiriskt kunna bedöma vissa av penningpolitikens effekter på industriinvesteringarna under perioden 1950–1963. Den största uppmärksamheten har ägnats den externa finansieringen och den ekonomiska politik som via den organiserade kreditmarknaden riktats mot industriföretagen. Företagens sedan 1950-talets början reglerade tillgång på långfristiga krediter mot obligationer och förlagsbevis (emissionskontrollen) har varit av speciellt intresse.

Det statistiska materialet bygger på uppgifter från flera källor. Uppgifter om företagens internfinansiering har erhållits från statistiska centralbyråns s. k. vinststatistik. Data över företagens finansiella tillgångar och skulder (kassa, givna handelskrediter, handelsskulder m. m.) har hämtats bl. a. från två tidigare IUI-studier samt den av konjunkturinstitutet år 1955 påbörjade och av statistiska centralbyrån övertagna statistiken över företagens finansiella tillgångar och skulder. Den löpande kreditmarknadsstatistiken har slutligen bidragit med uppgifter över industribranschernas utnyttjande av olika institut på den organiserade kreditmarknaden. Detta senare material har ej tidigare funnits sammanställt i nu tillgängligt skick.

En modell över företagens finansiella beteende har konstruerats och testats mot materialet. Därigenom har bl. a. uppnåtts en viss statistisk belysning av den s. k. grå kreditmarknaden av inbördes kreditgivning mellan företagen.

Det statistiska material som ligger till grund för bedömningarna i föreliggande arbete utgörs av de uppgifter över företagens investeringsplaner och av de verkställda investeringarna, som under en lång följd av år insamlats i vårt land, först av kommerskollegium därefter av statistiska centralbyrån. Dessa uppgifter redovisas i diagram 11. Det finns all anledning vänta, att skillnaderna mellan planer och utfall i stor utsträckning skall återspegla effekterna av kortsiktiga konjunkturrella faktorer och insatta ekonomisk-politiska åtgärder. Övergången från över-skattningar till underskattningar i planerna på byggnadssidan år 1958 torde sålunda till stor del vara ett resultat av den avsevärda lättnad i

Diagram 11. Investeringsplaner och utfall (exkl. underhåll) för maskin- och byggnadsinvesteringar 1950-1963. Hela industrin

byggnadsregleringen, som trädde i kraft detta år. Sedan 1958 har byggnadsplanerna ständigt inneburit underskattningar, vilket för övrigt under hela observationsperioden också karakteriserat maskinsidan. Vidare har även kunnat observeras en tendens hos de olika industribranscherna att upprevidera sina investeringsplaner de år de beretts tillfälle att låna långfristigt på obligationsmarknaden.

I enlighet med studiens uppläggning har en omfattande genomgång av den tillämpade litteraturen inom investeringsforskningen gjorts. De ekonometriska modeller som använts bygger i huvudsak på resultaten från dessa — främst amerikanska — förebilder.

En målsättning i denna undersökning är att dess resultat skall kunna bilda underlag för fortsatta studier på området. Två problem är av speciellt intresse; dels ett studium av de långsiktiga investerings- och tillväxtincitamenten inom industrin, dels utvecklandet av en metod för såväl lång- som kortsiktiga prognoser över industriinvesteringarna. Planeringen av denna fortsatta studie har påbörjats.

FÖRETAGSBESKATTNINGEN

Institutets utredning om företagsbeskattningen berör en fråga, som på senare år väckt lagstiftarnas särskilda intresse i åtskilliga länder, nämligen frågan om beskattningen av aktiebolagens vinster hos bolagen och deras aktieägare.

Just nu är ett ställningstagande i dessa frågor aktuellt på andra håll i Norden: både i Norge och Finland har betydelsefulla betänkanden avgivits respektive förslag aviserats, som kan innebära, att frågan om skatteharmonisering inom Norden väl inte förts framåt men åtminstone fått nya förutsättningar. Inom Nordiska Rådet har man börjat konferera om ett visst samarbete på skattelagstiftningsområdet. Det är angeläget att ett sådant samarbete nu kommer till stånd, åtminstone vad angår företagsbeskattningen, innan de nordiska länderna på nytt hunnit helt låsa fast sig i oförenliga system. En samordning i bolagsskatt-hänseende kan inte undgå att också innefatta en förnyad granskning av aktievinstbeskattningen.

Det sammanhang, som man främst har anledning att beakta från de utgångspunkter IUI-utredningen har, är sambandet mellan kapitalanskaffningskostnader och aktievinstbeskattning. Om nämligen aktieplaceringarnas förräntningsanspråk i betydande grad knyts till utsikterna att åtnjuta värdestegring på aktierna, är det av intresse att notera, i vilka former sådan värdestegring tas till beskattning. Den tekniska konstruktionen av den aktievinstskatt som infördes under 1966 är dock sådan, att det är svårt att göra klart för sig de verkningar, som den nya skatten kommer att få.

De problem som är förbundna med kalkyler avseende en aktievinstskatt kommer att beröras i utredningen, i vilken även genomförs åtskilliga andra kalkylresonemang. Dessa behandlar bl. a. frågor avseende sambandet mellan beskattning och utdelningspolitik, eftersom antaganden om utdelningspolitiken är behövliga för att bedöma sambandet mellan skatteförhållandena och kostnaderna för eget kapital. Innebörden av en differentiering av bolagsskatten belyses också med utgångspunkt från hur en sådan påverkar värdet av den skattecredit, som kan erhållas genom snabba avskrivningar, gynnsamma värderingsregler etc.

FÖRETAGSSAMGÅENDEN INOM INDUSTRIEN

Fusioner och andra former av samgående mellan företag har under de senaste åren förekommit i betydligt större utsträckning än tidigare under efterkrigstiden. Denna tendens har gjort sig gällande inte endast i Sverige utan också i ett stort antal andra industriländer. Liknande toppar i fusionsutvecklingen har tidigare kunnat iakttas dels kring sekelskiftet, dels i slutet av 1920-talet.

Den ekonomiska forskningen i Sverige har, i motsats till bl. a. de anglosaxiska länderna, visat ringa intresse för den speciella form av företags- och branschutveckling som företagsfusionerna utgör. Visserligen finns en del litteratur och fakta om strukturförändringar över huvud taget, men något försök att vetenskapligt besvara frågan om vilka krafter, som drivit fram den snabba ökningen av företagsfusionerna, har inte gjorts.

Finns det något samband mellan konjunkturutvecklingen och företagsfusionerna? Vilken betydelse har förhållandena på kapitalmarknaden för fusionsutvecklingen? Vad betyder tillkomsten av större marknader för företagets benägenhet att gå samman? Varför sker det betydligt fler sammanslagningar i vissa industrigrenar än i andra? Varför har industriföretagen i dag större benägenhet än tidigare att välja företagsköpet eller fusionen framför andra medel att expandera och öka konkurrenskraften?

Det är några av de frågor som skall belysas i en under året påbörjad studie över företagsfusionerna inom svensk industri under efterkrigstiden. Bland annat kommer insamlat material rörande fusionsutvecklingen under perioden 1958–1966 att kompletteras med motsvarande material för åren 1947–1957.

BOSTADSBYGGANDETS PRISUTVECKLING

Pris- och kostnadsutvecklingen inom bostadsbyggandet är, särskilt på lång sikt, av väsentlig betydelse för förändringar av hyresnivån. I Sverige, liksom i flera andra länder, har man hittills varit hänvisad till att mäta prisutvecklingen på bostäder genom en uppföljning av priserna

på vissa av de produktionsfaktorer, som åtgår vid bostädernas tillverkning. Därvid tas bristfällig hänsyn till produktiviteten och kvalitativa förändringar av produkten negligeras ofta. Institutets undersökning syftar till att komplettera existerande byggnadskostnadsindex med uppgifter om utvecklingen av priset på den färdiga produkten, då försök gjorts att ta hänsyn till kvalitets- och produktivetsförändringar. Uppgiften kompliceras av den starka heterogeniteten i fråga om bostädernas utformning och av svårigheterna att under den rådande hyreskontrollen värdera standardförändringar.

Undersökningen avser huvudsakligen tiden 1953-1963 och omfattar ca två tredjedelar av bostadsproduktionen. Resultaten visar bl. a. att byggnadspriset för statsbelånade flerfamiljshus under perioden 1953-1963 stigit med 40 procent räknat per lägenhet. Den genomsnittliga lägenhetsstorleken har emellertid samtidigt ökat, varför byggnadsprisernas ökning räknat per kvadratmeter »hyresyta» uppgår till 23 procent. Vill man omräkna »hyresytan» till en »ekvivalent» yta, där »hyresytan» standardiserats med hänsyn dels till att den tillkomna lägenhetsytan marginellt sett är billigare, dels till den fördyring som föranletts av förbättringar i utrustning, miljö, bilplatsutrymmen etc., blir resultatet en prisökning för tiden 1953-1963 med ca 19 procent. Som jämförelse kan nämnas, att bostadsstyrelsens byggnadskostnadsindex för samma period visar en nästan dubbelt så stor ökning eller 35 procent.

För att erhålla underlag för beräkningar av miljöförändringarnas betydelse för priset på bostäder har under året genomförts flera kompletterande undersökningar. Dessa visar bl. a., att antalet garage- och parkeringsplatser per 100 lägenheter för hela landet under perioden 1953-1963 stigit från ca 12 till ca 80. Samtidigt har iordningställd tomtmark i anslutning till bostäderna ökat endast obetydligt (8 procent), varför parkeringsplatsernas ökning medfört en minskning av de s. k. gröna ytorna.

Övrig verksamhet

DET EKONOMISKA LÄGET

På uppdrag av Svenska Arbetsgivareföreningen har liksom tidigare år tre rapporter utarbetats rörande den aktuella konjunkturutvecklingen. Dessa har publicerats under titeln »*Det ekonomiska läget*» och har använts som informationsmaterial inom företagsnämnderna.

I varje rapport har den svenska ekonomin analyserats mot bakgrund av en redogörelse för konjunkturläget i utlandet och då i första hand i Förenta staterna, Storbritannien, Västtyskland och Frankrike. Utvecklingen i Sverige har behandlats utförligt i fråga om industriproduktion, sysselsättning, investeringar, utrikeshandel och ekonomisk politik.

INDUSTRIELL MÅNADSSTATISTIK

Institutet har under året upphört med sammanställningen av diagrambladet »*Industriell månadsstatistik*». Flertalet av de statistiska data över industriproduktion, utrikeshandel m. m. som redovisats på diagrambladet kan i fortsättningen erhållas ur statistiska centralbyråns publikationsserier (bl. a. Allmän månadsstatistik och Statistiska meddelanden).

I tidningen Arbetsgivaren har publicerats statistikrapporter och kortfattade översikter över utvecklingen inom viktigare industribranscher. En avveckling av denna verksamhet planeras, då basmaterialet till rapporterna nu uteslutande sammanställs inom statistiska centralbyrån.

ÖVRIGT

Ekon. dr Lars Nabseth tillträdde den 1 juli 1966 tjänsten som chef för institutet. Hans företrädare, professor Ragnar Bentzel, tillträdde nämnda datum professuren i nationalekonomi vid Uppsala Universitet. Som ny sekreterare efter fil. lic. Lars Kritz inträdde vid årsskiftet 1966/67 civil-ekonom Lars Wohlin.

Flera av institutets medarbetare har under året publicerat artiklar i tidskrifter och tidningar samt medverkat som föredragshållare vid konferenser och kurser. Framträdandena har i de flesta fall haft anknytning till inom institutet pågående utredningar.

Ekon. dr Lars Nabseth har under året medverkat som expert i 1964 års transportforskningsutredning. Han har också varit ledamot av utredningsrådet. Fil. lic. Lars Kritz har som expert biträtt den trafikpolitiska delegationen samt ingått i redaktionsrådet för boken »Sveriges Industri», som är under utarbetande inom Industriförbundet. Fil. dr Yngve Åberg har medverkat som expert i 1963 års arbetstidskommitté och pol. mag. Gunnar Eliasson har varit sekreterare i den statliga utredningen om långtidsfinansiella perspektiv.

Institutet har under året varit representerat i två arbetsgrupper inom statistiska centralbyrån, varav den ena förberett hushållsbudgetundersökningen 1967 och den andra sysslat med inrikeshandelsstatistiken.

*Utgivna publikationer**

Utredningar

- Industrins finansiering 1955-62. B.-G. Löwenthal (1966). 173 s. 30:—.
- Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980. R. Bentzel och J. Beckeman (1966). 184 s. 20:—.
- Utvecklingstendenser för svensk stålindustri. E. Ruist (1966). 142 s. 30:—.
- Modell och observationer. B. Höglund (1966). 224 s. 35:—.
- Löneandelen och den ekonomiska utvecklingen. K. G. Jungenfelt (1966). 278 s. 35:—.
- Lokaliseringsförändringar inom svensk industri åren 1952-60. G. Törnqvist (1964). 163 s. 28:—.
- Reklamens ekonomiska roll. G. Albinsson, S. Tengelin och K.-E. Wärneryd (1964). 276 s. 35:—.
- Arbetskraftens rörlighet. B. G. Rundblad (1964). 269 s. 35:—.
- The Production System of the Swedish Economy. An Input-Output Study. B. Höglund och L. Werin (1963). 229 s. 25:—.
- Lastbilstransporter i Sverige 1950-61. L. Kritz (1963). 220 s. 30:—.
- Den offentliga sektorns expansion. E. Höök (1962). 572 s. 45:—.
- Svensk populärpress 1931-61. G. Albinsson (1962). 197 s. 25:—.
- Framtidsperspektiv för svensk industri. J. Wallander (1962). 186 s. 15:—.
- Löneökningars verkningar. L. Nabseth (1961). 344 s. 35:—.
- Industriföretagets produktionseffektivitet. E. Ruist (1960). 108 s. 20:—.

Småtryck

1966

38. Godstransportutvecklingen i Storbritannien. L. Kritz. 64 s. 10:—.
37. Petrokemiska utvecklingslinjer. P. Fitger. 45 s. 8:—.
36. Jordbrukspolitikens mål och medel. O. Gulbrandsen och A. Lindbeck. 114 s. 8:—.
35. Den privata konsumtionen 1950-70. G. Albinsson och G. Endrédi. 47 s. 12:—.

1965

34. Världens handelstonnagebehov och svensk varvsindustri 1964-80. G. Norström. 152 s. 15:—.
33. An empirical study of labour reallocation gains in Sweden between 1950 and 1960. G. R. Österberg. 34 s. 5:—.

* En fullständig förteckning kan erhållas på begäran.